

บทที่ ๔

โครงสร้างและการใช้ภาษาในบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยาของชาวผู้ไท

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นการศึกษากลวิธีการใช้ภาษาในบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยาของชาวผู้ไท ว่ามีส่วนในการนำไปสู่สัมฤทธิ์ผลในการรักษาโรคได้อย่างไร ในบทนี้จะวิเคราะห์โครงสร้างและการใช้ภาษาในบทร้อง ๑๐ สำนวน ของหมอเหยาจำนวน ๑๐ คน เป็นหมอเหยาชายจำนวน ๒ คน และหมอเหยาหญิงจำนวน ๘ คน ซึ่งได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่อำเภอพรรณานิคม อำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร และอำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยพบว่า บทร้องประกอบพิธีกรรมเหยาทั้ง ๑๐ สำนวน มีโครงสร้างสำคัญ ๕ ขั้นตอน ดังนี้

การไหว้ผีเชิญผี

การลำส่งและได้ถาม

การอ้อนวอนร้องขอ

การเรียกขวัญและสู้ขวัญ

การลาผีส่งผี

กรณีที่มีการอ้อนวอนร้องขอไม่ประสบผลสำเร็จจะมีการ “ขู่” ซึ่งเป็นขั้นตอนพิเศษ โครงสร้างของเนื้อหาในบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยาทั้ง ๑๐ สำนวน มีลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือ มีการลำดับขั้นตอนที่เหมือนกันทุกสำนวน นอกจากนี้ยังมีการนำเอา “บทพญา” ซึ่งเป็นลีลาสำนวนโวหารพื้นบ้านมาแทรกอยู่ในทุกขั้นตอน ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจึงเน้นการวิเคราะห์โครงสร้างของเนื้อหาทั้ง ๕ ขั้นตอนและกลวิธีทางภาษาที่ปรากฏในเนื้อหาเหล่านั้นว่ามีการใช้ภาษาอย่างไรเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการรักษาโรค โดยจะวิเคราะห์ตามโครงสร้างของเนื้อหาที่ปรากฏในบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑. การไหว้ผีเชิญผี

การไหว้ผีเชิญผีถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรม มีลักษณะคล้ายกับการไหว้ครูในชนบทของวรรณคดีไทย ซึ่งมักจะมีเนื้อร้องที่เป็นบทรำลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ รวมถึงพระรัตนตรัย เทพเจ้าในศาสนาต่างๆ รวมถึงเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ จุดประสงค์ก็เพื่อให้ท่านทั้งหลายช่วยปกป้องคุ้มครอง ดลบันดาลให้การประกอบกิจกรรมดำเนินไปสู่ผลสำเร็จ

การไหว้ผีเชิญผีในการประกอบพิธีกรรมเหยา เป็นการแสดงความเคารพและรำลึกถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ของหมอเหยาที่ได้เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และการรักษาอาการป่วยให้กับหมอเหยา และยังเป็นการติดต่อสื่อสารกับผีใต้ผืนดิน ผีเชื้อ ผีน้ำและปวงเทพต่างๆ ที่เป็นร่างทรงของหมอเหยาให้ลงมาประทับทรงและร่วมประกอบพิธีกรรมหรือเป็นสักขีพยาน เพื่อ

การรักษาเยียวยาอาการเจ็บป่วยของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยอำนวยความสะดวกให้กับผู้ประกอบพิธีกรรมอีกด้วย

ขั้นตอนของการไหว้ผีเชิญผีจะเริ่มด้วยการแต่งองค์ทรงเครื่องของหมอเหยา โดยหมอเหยาจะนำผ้าแพรวาสีแดงมาคาดศีรษะ นำผ้าสไบมาคล้องคอและตัดดอกจำปาลาว (ดอกลั่นทม) หลังจากแต่งองค์ทรงเครื่องเสร็จแล้ว หมอเหยาจะทำการจุดเทียนบูชาขันธ์กาย (เครื่องบูชา) ครอบอาจารย์และขันธ์กายเชิญผี ด้วยการยกขันธ์กายทั้งสองขึ้นเหนือศีรษะพร้อมกับรำยบริกรรมคาถา เมื่อวางขันธ์กายลงแล้วก็จะยกดาบที่เป็นอาวุธและขันธ์ดอกไม้ขึ้นเหนือศีรษะ เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการดังกล่าว หมอเหยาจะเริ่มปรบมือและออกท่าทางรำรำด้วยการฟ้อนและโยกร่างกายไปตามจังหวะและเสียงแคนซึ่งหมอแคน (หมอม้า) เป่าด้วยทำนองที่เนิบช้าและอ่อนไหว ในลาย “ลำผู้ไททางยาว” ซึ่งเป็นทำนองดนตรีดั้งเดิมของชาวผู้ไท หลังจากนั้นหมอเหยาจะเริ่ม “ลำ” เชื้อเชิญผีให้ผีแดน ผีเชื้อ ผีน้ำปวงเทพต่างๆ ให้ลงมาประทับร่างทรงของตนเองการลำเชื้อเชิญ

การไหว้ผีเชิญผีมักจะใช้การอ้อนวอนด้วยถ้อยคำภาษาที่อ่อนหวาน ไพเราะ และเป็นถ้อยคำที่ยกย่องบูชาถึงคุณงามความดีต่างๆ ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น นอกจากนี้ยังมีการถวายสินบนให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการใช้สัญลักษณ์ในการเชื้อเชิญเพื่อแสดงมิตรไมตรี ด้วยการเชิญเครื่องคยา ได้แก่ หมาก พลุ และบุหรีมาเป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับการสื่อสาร สัญลักษณ์แสดงความเคารพของบุคคลและคำเชื้อเชิญ^๑ โดยเฉพาะในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีสู่ขวัญ พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีผูกเสี่ยว พิธีศพ ฯลฯ หมาก พลุ และบุหรีจึงเป็นสื่อสัญลักษณ์สำคัญในกิจกรรมและพิธีกรรมต่างๆ อย่างหลากหลาย ดังความว่า *ไยเด่นอมาเคี้ยวพลุให้แม่นปากเต๋ยอมาเคี้ยวหมากให้แม่นใจเต๋ยอ หรือ คันมาฮอดแล้วคำพลุกะสิวางไว้หน้าโพะเอี้ย มาฮอดแล้วขันกอกยากะสิแต่งไปใส่ คันว่ามาฮอดแล้วขันสี่กะสิแล่นมาหาโพะเอี้ย มาฮอดแล้วขันห้ากะสิแล่นมาต้อน หรือ คันมีคำหมากแก้วพลุพันนั้นยอเย็น คันมาแก้วหมากแดงมีแสงเซาเหมย คันว่าแก้วหมากแล้วจากันมันจั่งคล่อง*

กลวิธีทางภาษาในการไหว้ผีเชิญผีมิได้แสดงออกในรูปภาษาที่ใช้กันโดยทั่วไป แต่เป็นภาษาพิเศษที่เน้นท่วงทำนอง จังหวะลีลา รวมถึงระดับของคำต่างๆ ต้องเน้นความประณีตและมักจะเป็นถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ เพราะมีจุดประสงค์หลักในการติดต่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์

การไหว้ผีเชิญผีใช้ภาษาเพื่อการอ้อนวอน มีการเลือกสรรคำและการส่งสัมผัสทำให้บทร้องมีความแตกต่างจากบทอื่นๆ โดยเฉพาะการระบุถึงชื่อของผีให้ผีแดน เทวดาต่างๆ สถานที่ที่ผีให้ผีแดนอยู่ รวมถึงสินบนที่เป็นเครื่องเชื้อเชิญต่างๆ ล้วนแสดงให้เห็นว่าอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในพิธีกรรม ซึ่งเนื้อหาในขั้นตอนนี้สามารถที่จะแยกแยะให้เห็นกลวิธีทางภาษาได้อย่างชัดเจนขึ้น โดยจัดเป็นแบบต่างๆ ได้ ๒ แบบ ดังนี้

^๑ ชลดา เรื่องรักษลิขิต, วรรณวิจัย : รวมบทความวิจัยวรรณคดีอยุธยาและรัตนโกสินทร์บางเรื่อง, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๗.

แบบที่ ๑ การไหว้ผีเชิญผีด้วยการระบุชื่อของผีและเทวดา

การไหว้ผีเชิญผีด้วยการระบุชื่อของผีและเทวดา สามารถแบ่งได้เป็น ๕ ประเภท คือ ๑) ผี
ให้ผีแทนทั่วไป ๒) ผีเจ้าเมือง ๓) ผีที่เป็นตัวละครเอกในวรรณคดี ๔) เทวดา ๕) พระ

ผีให้ผีแทนที่ปรากฏในบทร้อง ได้แก่ สีแก้ว เจียงคำ โสกา เกศแก้ว อินทวา ผีให้ผีแทนที่
เป็นเจ้าเมืองที่ปรากฏในบทร้อง ได้แก่ เจ้าพ่อแสงแก้ว เจ้าเมืองแสนหล้า เจ้าพ่ออินเขียน เจ้า
ข้างน้ำ พ่อศรีเมือง แม่บุญเรือง พ่ออัมพร แม่ไกรสร พ่อแก้วฟ้า แม่ลดาวัลย์ พ่อบุญชู แม่เครือวัลย์
พ่อบุญคำ แม่ทองคำ ผีที่เป็นตัวละครเอกในวรรณคดีในบทร้อง ได้แก่ ท้าวผาแดง นางไอ่ นางมณีจันทร์
ท้าวกาลเกด ผีให้ผีแทนที่เป็นเทวดาในบทร้อง ได้แก่ พระพุทธ เทวบุตร และนางธรรณี ผีให้ผีแทน
ที่เป็นพระ ได้แก่ ยาพ่อคำแหง

ผีให้ผีแทนแต่ละองค์มีลำดับความสำคัญแตกต่างกัน บางองค์ช่วยรักษา บางองค์เพื่อการ
สอบถาม บางองค์เพื่อปราบสิ่งชั่วร้าย บางองค์เพื่อการทำนาย บางองค์ก็มีไว้เพื่อเจรจา^๒ หมอ
เหยาบางคนอาจจะเชิญผีให้ผีแทนเพียงแเค่งค์เดียวให้ลงมาประทับทรง แต่หมอเหยาบางคนก็
เชิญผีให้ผีแทนทั้งหมดลงมาประทับทรงเพื่อช่วยรักษาอาการเจ็บป่วย ถ้อยคำภาษาที่ใช้มักจะ
ปรากฏคำว่า “เชิญ” หมอเหยาจะลำดับและเอื้อนเสียงเหมือนการอ้อนวอน เสียงแคนที่หมอแคน
เป่าก็ไพเราะเนิบช้า บางครั้งก็จังหวะที่เร่งเร้า คึกคัก เมื่อผีให้ผีแทนขึ้นมาลงมา (ตอนที่ผีให้ผีแทน
หรือองค์เทพประทับทรงเรียบร้อยแล้ว) ดังตัวอย่าง

โอ้ยคันทว่าเชิญเชิญเยอคันทว่าเชิญสีแก้ว

คันทว่าเลิกจากแข่งมาลีลา

โอ้ยคันทลุดลุดให้เจ้าไต่ขัวฝ้าย

จับกันมาเป็นหน่วงควงกันมาเป็นหมู่

เอ้อคันทว่าธรรณีเจ้าผู้อยู่ทางใต้

อาซาในพร้อมกันเหวินเออเออเออ

เลิกจากซาเพิ่นนี้พ้อม ๆกันนี้ให้เจ้ามา

ล่ายล่ายให้เจ้าไต่ขัวแพ

สารุเทวบุตรอยู่ชั้นห้าเทวดาอยู่ชั้นสี่

สิตั้งเท้าผู้กั้งของ

(บทร้องสำนวนนางคำปุ่น บุณนท์)

(แปลความ) ขอเชิญนางสีแก้ว ขึ้นมาพร้อมกัน ขอให้ท่านจงเร่งรีบมา ขอให้ท่านเดินทาง
ข้ามน้ำมาและขอให้พากันมาเป็นหมู่เหล่า พร้อมกันนี้ก็ขอเชิญเทวบุตร เทวดาที่อยู่บนสวรรค์ให้ลง
มาพร้อมกันด้วย รวมถึงแม่ธรรณีที่อยู่พื้นปฐพีก็ขอเชิญให้มาด้วย

ภาษาที่หมอเหยาใช้มีความไพเราะในแง่ของการใช้คำสัมผัสและคำซ้ำเพื่อให้เกิดความ
ไพเราะของเสียง เช่น คันทลุดลุดให้เจ้าไต่ขัวฝ้าย ล่ายล่ายให้เจ้าไต่ขัวแพ ซึ่งคำว่า ลุดลุดและล่าย
ล่ายแสดงให้เห็นลีลาของการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและงดงาม มีภาพสะท้อนเกี่ยวกับเครื่องใช้
ผ้าฝ้ายและผ้าแพรซึ่งเป็นสิ่งของเครื่องใช้สำคัญในวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ซึ่งมักจะนำผ้าฝ้ายและ
ผ้าแพรมาใช้ในงานพิธีกรรมสำคัญ เช่น การแต่งงานลูกสะใภ้จะสมมาพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ฝ่าย
สามีด้วยผ้าหมี่ที่ทอจากฝ้าย และผ้าแพรขาวม้า การสู่วิญจะผูกแขนรับขวัญด้วยฝ้ายดิบ (ฝ้ายที่

^๒ สัมภาษณ์ ลอย การุญ, หมอเหยา, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๗.

ไม่ได้ผ่านการฟอกขาว) ที่ทำขึ้นเอง การขึ้นบ้านใหม่จะใช้ฝ้ายดิบผูกรอบเสาบ้านและใช้ผ้าแพรในการ
อุ้มขวัญเจ้าของบ้านคนใหม่ การตายจะใช้ผ้าห่มที่ทอจากฝ้ายและผ้าแพรเป็นเครื่องใช้ของผู้ตาย ฯลฯ

การไหว้ผีเชิญผีด้วยการระบุชื่อผีและเทวดา ยังปรากฏว่ามีชื่อผีให้ผีแทนที่เป็นเจ้าเมือง
ชื่อผีให้ผีแทนที่เป็นตัวละครเอกในวรรณคดี และที่เป็นพระอยู่ด้วย ซึ่งผีให้ผีแทนที่เป็นเจ้าเมืองมี
หน้าที่ต่าง ๆ กัน คือ เจ้าพ่อแสงแก้วเจ้าเมืองแก้วกาถ่อง เป็นแก้วประดับเมือง มีเพื่อความร่มเย็น
เป็นสุขของบ้านเมือง เจ้าเมืองแสนหล้าเป็นหมอโหรผู้มีหน้าที่ทำนาย เจ้าพ่ออินเขียน มีหน้าที่เป็น
เจ้าฮ้าน (เป็นผีให้ผีแทนที่ช่วยปกป้องรักษาและกำจัดสิ่งชั่วร้าย) ดังตัวอย่าง

เชิญเจ้าพ่อแสงแก้วแก้วเมืองแก้วกาถ่อง   คันทาลงมาแล้วแก้วคู่บ้านสิข่งเฮียง
เชิญเจ้าเมืองแสนหล้าหมอโหรผู้ฮ้อย   เอาเจ้ามาแต่งแต้มหมอโหรผู้เจ้าทาย
คันทาลงอินเขียนเฮยเป็นเจ้าฮ้านเจ้ากะใช้

(บทร้องสำนวนนายคำเนิง สุริยภา)

(แปลความ) เชิญเจ้าพ่อแสงแก้วเจ้าเมืองแก้วกาถ่อง ผู้เป็นแก้วประดับเมือง ทำให้
บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง เชิญเจ้าเมืองแสนหล้าผู้เป็นหมอโหรและทำนาย เชิญเจ้าพ่ออินเขียนผู้เป็น
เจ้าที่คอยปกป้องรักษา

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า หมอเหยาได้นำเอาชื่อของเจ้าเมืองและชื่อวีรบุรุษท้องถิ่นที่เคยมี
ตัวตนจริงมาเป็นมาเป็นชื่อผีให้ผีแทน กรณีของนางบรรพพา พรหมโคตร หมอเหยาของอำเภอ
พรรณานิคม (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) มีผีให้ผีแทนประจำตนชื่อ *ท้าวหาญแดง* หรือ *อ้ายหาญ
แดง* เป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นทหารที่เดินทางมากับ *ท้าวโฮงกลาง* ผู้นำ
กลุ่มผู้ไทจากเมืองวังมาตั้งบ้านเรือนที่เมืองปะขาวพะงา (พรรณานิคม) ต่อมาท้าวหาญแดงได้
กลายเป็นผีมหัศจรรย์ประจำอำเภอพรรณานิคมจนถึงปัจจุบัน นางกองสี คำชนะ หมอเหยาบ้านบัว
ที่ได้นำชื่อของ *ท้าวศรีเมือง* และ *นางบุญเรือง* มาเป็นชื่อผีให้ผีแทน ซึ่งเป็นกลุ่มหัวหน้าครอบครัว
ชาวผู้ไทจากเมืองวัง (แยกออกมาจากกลุ่มท้าวโฮงกลาง) อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านบัวในปัจจุบัน^๓

ผีให้ผีแทนที่เป็นตัวเอกในวรรณคดี มักจะเป็นตัวละครในวรรณคดีที่มีความสามารถในการ
ต่อสู้กับผี ยักษ์และปีศาจ มีพาหนะสำคัญคือ “ม้า” ได้แก่ ผาแดงนางไอ่ กาละเกต ในวรรณคดี
อีสานเรื่องผาแดงนางไอ่ ท้าวผาแดงเมื่อตายไปแล้วก็ยกทัพไปรบกับบรรดานาคและผีต่างๆ ใน
เมืองบาดาล ส่วนท้าวกาละเกตก็รบกับท้าวผิมนต์ ยักษ์ไซโน มีม้ามณีกาบเป็นผู้ช่วยและสามารถ
ปราบปรามศัตรูต่างๆ ได้ ปัจจัยสำคัญที่หมอเหยาได้นำชื่อตัวเอกในวรรณคดีมาเป็นชื่อผีให้ผีแทน
อาจจะมาจาก คุณสมบัติของตัวละครเหล่านั้น เช่น เป็นผู้มีรูปร่าง ประกอบด้วยคุณงามความดี มี
ความสามารถในการรบ มีฤทธิ์เดชและเวทมนตร์คาถาเหนือมนุษย์^๔ แต่ในบทร้องมิได้บอกคุณสมบัติ
ดังกล่าวของตัวเอกในวรรณคดี เพียงแต่กล่าวถึงชื่อเท่านั้น ดังตัวอย่าง

^๓ สัมภาษณ์นางกองสี คำชนะ, หมอเหยา, ๑๒ มกราคม ๒๕๕๘.

^๔ สุกัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ), พิธีกรรม ดำนาน นิตาน เพลง : บทบาทของคติชนกับ
สังคมไทย, (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๘), หน้า ๓๒.

เชิญมาเยื้องคันทน์เป็นจิ้งจอกเสกเจ้ากะว่า
คันทน์ว่าท้าวผาแดงนางไอ่เจ้าช่างนำผู้อยู่ทางน้ำ

ผาแดงหล้าคนงามเนื้อก่องเออเอ๊ย
คันทน์แม่นมาฮอดแล้วตีนถึคือนกยาง

คันทน์แม่นเป็นจิ้งจอกเสกแก้วเจ้าตัวมา
ให้มาพร้อมดอกพริกกันเด้อ

(บทร้องสำนวนนายคำเน็ง สุริยภา)

ไอลยมณีจันทร์นาคน้องตามก้อนอ้ายมา

คันทน์แม่นมาฮอดแล้วตีนห่างคือนกคี่

(บทร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

นอกจากนี้ยังมีชื่อผีให้ผีแทนที่เป็นเทวดา และสมณเพศ เป็นภาพสะท้อนเกี่ยวกับความเชื่อในด้านพระพุทธศาสนา คือ หมอเหยาจะล่ำเชิญพระพุทธ พระธรรม หมูเทวดา นางธรณี และพระสงฆ์มาช่วยเป็นสักขีพยาน เป็นผู้นำในการเจรจา อย่าได้ขัดขวางการประกอบพิธี เป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง และขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายในการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้พิธีกรรมสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ดังตัวอย่าง

จับกันมาเป็นหน่วงควงกันมาเป็นหมู
เอื้องคันทน์ว่าธรณีเจ้าผู้อยู่ทางใต้
กับยาพ่อคำแหงเอ๊ย

คันทน์พระพุทธอย่าสุมาบังหลัง

สารุเทวบุตรอยู่ชั้นห้าเทวดาอยู่ชั้นสี่

.....

จับโหนดางน้อยพาเว้าจับเก้านางน้อยจา

(บทร้องสำนวนนายคำเน็ง สุริยภา)

พระธรรมอย่าบังหน้าว่าจาให้ถึกป่อง

(บทร้องสำนวนนางกองสี คำชนะ)

จากการวิจัยพบว่า การไหว้ผีเชิญผีด้วยการระบุชื่อผีและเทวดา ปรากฏว่าสามารถแบ่งประเภทของผีให้ผีแทนออกเป็น ๕ ประเภท คือ ผีให้ผีแทนทั่วไป ผีเจ้าเมือง ผีที่เป็นตัวละครเอกในวรรณคดี เทวดา และพระ ซึ่งผีแต่ละประเภทก็มีหน้าที่ต่างกัน นอกจากนี้จะพบว่ามีการผสมผสานความเชื่อในเรื่องผีและพุทธเข้าด้วยกัน โดยการปรับความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาช่วยให้พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

แบบที่ ๒ การไหว้ผีเชิญผีด้วยการไม่บอกชื่อผี

การไหว้ผีเชิญผีด้วยการไม่บอกชื่อผีโดยตรง เป็นบทร้องขนาดสั้น ล่ำเชิญผีหรือแทนให้มาเทียมร่างกายของหมอเหยาโดยไม่ระบุชื่อผี ลักษณะของภาษาง่าย ๆ หมอแคนจะเป่าแคนทำนองล่ำผู้ไทใหญ่ ซึ่งมีจังหวะอ่อนไหว เนิบช้า ดังตัวอย่าง

ขอเชิญมาเทียมร่างกายนอนแป้น

ข้าขอเป็นตัวแทนพี่น้อง

ชาวโลกาเขาใช้ขอนำแนวสวรรค์แต่ง

อยากเห็นเด็บบอนชูทาง

(บทร้องสำนวนนายลอย การุญ)

(แปลความ) ขอเชิญให้แคนมาเทียมร่างกายของลูก เพื่อที่จะได้สอดส่องดูแลชาวโลกว่าอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่ ได้รับความเจ็บป่วยไข้บ้างหรือไม่ขอให้ลูกเป็นตัวแทนและเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง

จากการวิจัยพบว่า การบทไหว้ผีเชืผีมี ๒ แบบ คือ การไหว้ผีเชืผีด้วยการระบุชื่อผีและ เทวดา ซึ่งพบมากที่สุดถึง ๔ ส่วน และการไหว้ผีเชืผีด้วยการไม่บอกชื่อผีพบ ๑ ส่วน เนื้อหาในโครงสร้างดังกล่าวมีลักษณะคล้ายกับวรรณคดีโดยทั่วไป ที่มีก็จะเริ่มต้นด้วยการไหว้ครู ถ้อยคำภาษาที่ใช้มักจะเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์และยกย่องในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผีให้ผีแทน เทพ ผีน้ำและเจ้าผีทั้งหลาย เช่น *เชืผีมาแล้วก็บิกับเข้าสละคือผาหน่วยใหญ่ มีดคือฟ้าถลามา คือเมฆ มีดคือแผ่นฟ้าหน้าเค้าคือฝน* และถ้อยคำส่วนมากจะแสดงการเชื่อเชืผี เช่น *เชืผีมาเยื่อ เชืผีมาเข้า เชืผีมาด้อม เชืผีมาเคี้ยวหมากแก้ว* เป็นต้น ดนตรีที่ใช้ประกอบจะมีท่วงทำนองอ่อนไหว เนิบช้า บางจังหวะเร่งเร็ว คึกคัก มีความสอดคล้องกับท่วงทำนองการลำของหมอลำ

ทั้งนี้จุดประสงค์หลักของการไหว้ผีเชืผีก็เกี่ยวเนื่องกับความสำเร็จลุล่วงในการประกอบ พิธีกรรมเป็นสำคัญ นับเป็นขั้นตอนสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะขาดไม่ได้ หากไม่มีขั้นตอนดังกล่าว อาจจะทำให้การประกอบพิธีกรรมเหลวไม่ประสบผลสำเร็จ อีกทั้งยังทำให้ผู้ประกอบพิธีกรรมได้รับความเจ็บป่วยไม่สามารถประกอบพิธีกรรมได้^๔ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นการละเมิดต่อคุณของครูบาอาจารย์

๔.๒. การลำส้องและโต้ถาม

การลำส้องและโต้ถาม คือ การหาสาเหตุด้วยการถาม จุดประสงค์สำคัญของการลำส้อง และโต้ถามก็คือ เพื่อให้ทราบสาเหตุที่แน่ชัดเกี่ยวกับอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วย การลำส้องและโต้ถามเป็นกลวิธีพิเศษที่หมอลำนำมาใช้ในการหาสมุฏฐานของโรค กลวิธีดังกล่าวแตกต่างจากที่ แพทย์แผนปัจจุบันใช้ กล่าวคือ แพทย์แผนปัจจุบันใช้กลวิธีการถาม (สัมภาษณ์) ประวัติของผู้ป่วย และประวัติอาการป่วยที่ผ่านมา แต่หมอลำกลับใช้ถ้อยคำภาษาพิเศษที่มีท่วงทำนองและคลอเคล้ากับเสียงดนตรี สาเหตุสำคัญที่หมอลำใช้ภาษาพิเศษก็เนื่องมาจากการสื่อสารระหว่างผี กับคน ภาษาที่ใช้จึงต้องอาศัยท่วงทำนองพิเศษ คล้ายกับภาษาเพลงคือภาษาร่าย^๕ แต่ชาวผู้ไท เรียกว่า “ลำ” และมีลักษณะของการโต้ตอบคล้ายกับเพลงปฏิพากย์ของภาคกลาง มีเนื้อหาในเชิง การถาม – ตอบ มีจุดเด่นที่การใช้ทวนถามมาเป็นคำถาม – ตอบ คล้ายกับ “ลำผญา” แตกต่างกัน เฉพาะเนื้อหา มีทั้งที่เป็นบทพูดสลับกับการลำเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ๑) คนไข้มีผีมากระทำให้เกิดการเจ็บป่วยใช่หรือไม่
- ๒) ถ้าหากว่าเป็นผีมากระทำเป็นผีอะไร
- ๓) ผีดังกล่าวมาจากสถานที่ใด
- ๔) ระยะเวลาที่ผีมากระทำให้เกิดการเจ็บป่วย
- ๕) ผีโกรธเคืองผู้ป่วยด้วยสาเหตุอะไร
- ๖) จะทำอย่างไรจึงจะทำให้ผีพอใจและเลิกกระทำต่อผู้ป่วย

^๔ สัมภาษณ์ กองสี คำชนะ, หมอลำ, ๑๒ มกราคม ๒๕๔๘.

^๕ สุจิตต์ วงษ์เทศ, ประวัติศาสตร์สังคม-วัฒนธรรมของภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๗๑.

- ๗) ผิดต้องการอะไรเป็นเครื่องเช่นสังเวศตอบแทน
 ๘) ถ้าได้เครื่องเช่นสังเวศตอบแทนแล้วผู้ป่วยจะหายไข้หรือไม่
 ๙) ผีจะยอมคืนขวัญของผู้ป่วยไข้หรือไม่
 ๑๐) ผีจะยอมกลับไปบ้านเมืองของตนไข้หรือไม่

หมอเหยาจะใช้คำถามเหล่านี้เป็นแนวทางในการโต้ตอบกับผี ซึ่งใช้ร่วมกับกลวิธีของการเสี้ยมทนายเพื่อหาคำตอบ โดยเฉพาะการเสี้ยมทนายไข้ การเสี้ยมทนายดาบและง้าว การเสี้ยมทนายข้าวสาร ซึ่งการเสี้ยมทนายนี้เองได้กลายมาเป็นคำตอบที่หมอเหยาใช้ในกระบวนการหาสาเหตุของโรค ขั้นตอนของการล่าส่องและไต่ถามเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบจะใช้เวลาานมากกว่ากระบวนการอื่นๆ เนื่องจากต้องให้ได้คำตอบที่ชัดเจนและแน่นอนที่สุด และพบว่าหมอเหยาทุกคนจะกระทำในขั้นตอนดังกล่าวไม่น้อยกว่า ๓ ชั่วโมง ซึ่งถ้าหากเปรียบเทียบช่วงระยะเวลาของแพทย์แผนปัจจุบันทั้งในโรงพยาบาลและคลินิกที่ตรวจรักษาผู้ป่วยแล้วจะใช้เวลาน้อยกว่า ทำให้บางครั้งผู้ป่วยรู้สึกที่ไม่ได้รับการรักษาอย่างเต็มที่^๙ และในขั้นตอนการล่าส่องและการไต่ถามจะพบว่ามีกรบอกรวีธีแก้ไขและรักษาร่วมอยู่ด้วย การล่าส่องและไต่ถามเป็นกลวิธีอีกอย่างหนึ่งของหมอเหยาที่จะใช้สืบหาสาเหตุของอาการป่วย เพื่อให้ได้มาซึ่งสมุฏฐานของโรค เช่นเดียวกับแพทย์แผนปัจจุบันที่จะต้องใช้ภาษาเพื่อสื่อสารกับคนไข้และสืบหาสาเหตุของอาการป่วยก่อนที่จะวินิจฉัยโรคและทำการรักษาโรค ในแง่โครงสร้างของภาษาแพทย์ตามที่กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา ได้ศึกษาไว้ในการใช้ภาษาในการตรวจรักษาโรคของอายุรแพทย์^{๑๐} ถ้าเปรียบเทียบกลวิธีของการไต่ถามเพื่อนำไปสู่การวินิจฉัยของหมอเหยาและแพทย์แผนปัจจุบันก็จะพบว่ามึลักษณะบางประการเกี่ยวกับขั้นตอนในการรักษาที่คล้ายคลึงกัน แต่ตัวภาษาที่หมอเหยาใช้ในบทรื่องประกอบพิธีกรรมมีความแตกต่างกันกับการใช้ภาษาของอายุรแพทย์ ดังรายละเอียดในตารางที่ ๔

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบขั้นตอนของภาษาแพทย์และภาษาของหมอเหยา

ขั้นตอนของภาษาแพทย์และภาษาของหมอเหยาในการวินิจฉัยโรค	
แพทย์แผนปัจจุบัน	หมอเหยา
๑. การกล่าวต้อนรับ (Greeting) ด้วยภาษาที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ	๑. การกล่าวต้อนรับและการเชื้อเชิญ ด้วยภาษาถิ่นแบบไม่เป็นทางการ มีดนตรีประกอบ
๒. การสอบถามรายละเอียดหรือซักประวัติคนไข้ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูล (Information Gathering) โดยการใช้คำถามอาจจะมึศัพท์	๒. การสอบถามรายละเอียดของผู้ป่วยจากญาติหรือหมอเหยาทำการสังเกตลักษณะอาการของผู้ป่วย คล้ายกับการถามไต่สารทุกข์สุขดิบกัน

^๙ ชาย โปธิลิตา, "ไสยศาสตร์กับการรักษาพยาบาล," ใน ทฤษฎีและการศึกษาทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยาการแพทย์, เบญจฯ ยอดดำนเนิน, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๗.

^{๑๐} กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา, การใช้ภาษาในการตรวจรักษาโรคของอายุรแพทย์, (กรุงเทพฯ: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๒.

ทางวิชาการบ้าง	ตามธรรมดา
๓. การตรวจร่างกาย (Examination) โดยเฉพาะบริเวณที่เจ็บป่วยและสอบถามซ้ำ ด้วยคำถามแบบเป็นทางการ	๓. ตรวจอาการด้วยการลำสียงและเสียงทายโดยไล่เรียงตามอวัยวะต่างๆ ของร่างกายรวมถึงจิตใจ (ขวัญ) ของผู้ป่วยด้วย
๔. การวินิจฉัยโรค (Diagnosis) โดยใช้ข้อมูลพื้นฐานจากการสอบถามและการตรวจร่างกายเพื่อแจ้งและอธิบายผลการวินิจฉัย	๔. การวินิจฉัยโรค ใช้ข้อมูลพื้นฐานจากการลำสียงและถาม - ตอบ รวมถึงการเสียงทายด้วยอุปกรณ์ประกอบพิธี จากนั้นจะแจ้งผลให้กับญาติผู้ป่วยหรือผู้ป่วยทราบ
๕. การรักษาโรค (Treatment) แพทย์จะทำการรักษาเมื่อทราบสาเหตุของโรคและอาการที่แน่ชัดของโรค พร้อมทั้งจะแนะนำวิธีการรักษาซึ่งอาจจะใช้ภาษาวิชาการและศัพท์เทคนิคทางการแพทย์ร่วมด้วย ทั้งนี้จะมีการอธิบายซ้ำและขยายความเพื่อให้คนไข้เข้าใจวิธีการดูแลรักษาตนเอง	๕. การรักษา ด้วยการอ่อนวอนร้องขอ การปลอบประโลมขวัญเพื่อทำให้เกิดความพึงพอใจต่อผีและผู้ป่วย บทร้องหรือกลอนลำและดนตรีที่หมอเหยาใช้ไม่เพียงแต่รักษาอาการทางกายเท่านั้น แต่ยังช่วยเยียวยาอาการทางจิตได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีการร้องซ้ำไปมาเพื่อให้เกิดความมั่นใจ
๖. การอำลา (Leave - Taking) เป็นตอนสิ้นสุดบทสนทนา มีการย้ำถึงวิธีการรักษาตนเอง	๖. การอำลาและส่ง เป็นขั้นตอนสุดท้ายของพิธีกรรมซึ่งเป็นการตัดขาดจากโรคภัยและมี

ขั้นตอนการลำสียงและได้ถาม หมอเหยาจะเริ่ม “ลำ” ถามหาสาเหตุของอาการป่วย (ส่วนมากมักมีสาเหตุจากผี) เมื่อทราบสาเหตุแล้วจะลำสียงถามถึงที่มาและสถานที่ของผี ความต้องการของผี และถามเกี่ยวกับอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วย ด้วยการแทรกบทพญาตลอดทั้งบท เป็นการแสดงภูมิปัญญาของหมอเหยาที่สามารถนำเอาบทพญาซึ่งมีทั้งสาระและมีความหมายในเชิงเปรียบเทียบให้ข้อคิดเป็นคติสอนใจ มีความงามทางภาษามาปรับเป็นบทร้องเพื่อใช้ในการถาม - ตอบเพื่อให้เกิดผลทางจิตวิทยาในการรักษาโรคตามแบบฉบับของหมอเหยา

นอกจากนี้ยังมีการใช้สัญลักษณ์และสำนวนโวหารต่างๆ อย่างหลากหลาย การลำสียงและได้ถามยังประกอบด้วยเสียงทาย ซึ่งเป็นลักษณะของการหาสมุฏฐานของโรคอีกอย่างหนึ่ง การเสียงทายมีหลายแบบ เช่น การเสียงทายไข เสียงทายข้าวสาร และการเสียงทายดาบหรือง้าว การเสียงทายนี้เองที่เป็นคำตอบจากผีที่หมอเหยาจะนำมาตอบและอธิบายให้กับผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยฟัง ซึ่งหมอเหยาส่วนมากจะใช้การเสียงทายไข และการเสียงทายเป็นดั่งกล่าวจะทำมากกว่า ๓ ครั้งเพื่อให้เกิดความแน่ใจและมั่นใจว่าเป็นผีมากระทำให้เจ็บป่วยจริง (สามารถดูรายละเอียดจากภาคผนวก ข เรื่องภาพประกอบพิธีกรรมเหยาการเสียงทายไขและการเสียงทายดาบ) ดังรายละเอียดในตารางที่ ๕

ตารางที่ ๕ ลักษณะคำถามและผลของการเสี่ยงทายด้วยอุปกรณ์ต่างๆ

คำถาม	อุปกรณ์เสี่ยงทาย	โอกาสที่จะเป็น	ผลการเสี่ยงทาย
๑) คนไข้มีผีมากระทำให้เกิดการเจ็บป่วยใช่หรือไม่	ดาบ	ตั้ง	อาการเจ็บป่วยเกิดจากผี
		ล้ม	อาการเจ็บป่วยไม่ใช่ผี
๒) ผีจะยอมคืนขวัญของผู้ป่วยใช่หรือไม่	ไข่	ตั้ง	จะยอมคืนขวัญให้ผู้ป่วย
		ล้ม	ไม่ยอมคืนขวัญให้ผู้ป่วย
๓) ผีจะยอมกลับไปบ้านเมืองของตนใช่หรือไม่	ข้าวสาร	ติดจำนวนเลขคู่	ไม่ยอมกลับ
		ติดจำนวนเลขคี่	ยอมกลับ

เนื้อหาการล่าส่งและไต่ถามมีการใช้คำถามแบบธรรมดาและมีการใช้ผญามาเป็นคำถาม เพื่อให้เกิดการขบคิด มีการใช้ถ้อยคำเกลี้ยกล่อมเพื่อให้เกิดการตอบคำถาม ขั้นตอนดังกล่าวทำให้เกิดเห็นปฏิภาณไหวพริบของการถาม – ตอบระหว่างหมอเหยาและผี บางครั้งอาจจะเป็นการเล่นกับปฏิภาณไหวพริบของหมอเหยา ซึ่งสามารถจำแนกเป็นแบบต่างๆ ได้เป็น ๔ แบบ ดังนี้

แบบที่ ๑ การล่าส่งและไต่ถามเกี่ยวกับสาเหตุของอาการป่วย

การล่าส่งและไต่ถามเกี่ยวกับสาเหตุของอาการป่วย หมอเหยาจะค้นหาสาเหตุต่างๆ ที่ผู้ป่วยได้เข้าไปเกี่ยวข้องในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น การจับสัตว์หรือของป่าในเขตหวงห้าม (เขตดอนปู่ตา) การทำนาโดยไม่ได้เลี้ยงผีตาแฉง การหักรังถางป่า การทะเลาะเบาะแว้งภายในครอบครัว การแย่งชิงมรดก การประพาศผีตลิ่งชัน (ลักลอบมีซู้) การลบหลู่ดูหมิ่นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน (หลักบ้านหรือศาลปู่ตลา) บางครั้งจะมุ่งไปที่ประเด็นเรื่องของผี ว่าผีเป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วยและเป็นผีชนิดใด เป็นผีดีหรือผีร้าย

จากการวิจัยพบว่า อาการป่วยส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากผีเช่น ผีน้ำ ผีเงือก ผีแซ่ (จระเข้) ในกรณีที่ผู้ป่วยละเมิดเกี่ยวกับการจับสัตว์น้ำโดยไม่ได้รับอนุญาตในพื้นที่หวงห้าม ผีไร่และผีนา ในกรณีที่ผู้ป่วยละเมิดเกี่ยวกับพื้นที่นา จาริตปฏิบัติเกี่ยวกับการทำนา ผีป่าและผีภูในกรณีที่ผู้ป่วยละเมิดเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า การจับจองพื้นที่ป่าเพื่อประโยชน์ส่วนตน ซึ่งผีเหล่านี้มักจะ เป็นผีร้าย ส่วนผีดีที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วย คือ ผีเชื้อ (ผีบรรพบุรุษ) ในกรณีที่ผู้ป่วยมีความขัดแย้งและไม่ปรองดองสามัคคีกันภายในหมู่บ้านผืนอง การทะเลาะเบาะแว้งเรื่องมรดกทรัพย์สินของคนในครอบครัว การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างสามี – ภรรยา ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีผีอื่นๆ ที่สามารถทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยอีก ได้แก่ ผีแม่หม้าย ผีพราย ผีปอบ ผีโพง เป็นต้น

ภาษาที่ใช้ในการล่าส่งและไต่ถาม มักจะเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับคำถามและการค้นหา โดยจะปรากฏอยู่ท้ายประโยค ได้แก่ บ่นอ บ้อ หรือ...บ่นอ หรือ คันแม่น แม่บ่นอ ดังตัวอย่าง โอยคำแพงเอยคนผู้นี้ผีมาซันดาส่างแล้ว ผีมาเข้าดาส่างเฮือนบ่นอ (คนป่วยรายนี้มีผีมาขออาศัยใต้ถุนแล้ว มีผีมาขออาศัยอยู่ใต้ถุนบ้านใช่หรือไม่) และ หรือผีตองกะมาผ่าบ่นอ หรือผีท่ากะมาปบ่นอ (หรือ

ว่ามีผีดังมาทำให้เจ็บป่วย หรือมีผีห่ามาทำให้เจ็บป่วย) และยังพบว่ามีการล้อคำในการตั้งคำถาม ความว่า *อ้าวให้น้องจกทางนอกก่อนเด้อ ให้น้องชอกทางในก่อนเด้อ (ให้น้องหาสาเหตุภายนอกเสียก่อน แล้วน้องค่อยมาหาสาเหตุภายใน) ภาษาที่ใช้นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการถามแล้ว ยังมีภาษาที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องชะตาชีวิต และกรรมด้วย ความว่า คำแพงเอยชาติแต่ปู่กะนำมามบ่น้อ ชาติชาตาทะนำมาชอด มาจ้อจันเฮือนเฮากะจ่อมจอบ่น้อ (คนป่วยรายนี้ชะตาชีวิตทำมาแค่นี้ใช่หรือไม่ ชาติชะตาตามมาถึงที่บ้านและพยายามจะดึงเอาชีวิตกลับไป) และหรือว่ากรรมของข้านำมาแต่ปางก่อน คำแพงเอยกรรมแต่กึ่งน้ำใช้แม่น่ทุกคนบ่น้อ (หรือว่ากรรมของคนป่วยในชาติปางก่อนตามมาทันแล้ว และตอนนี้ก็ถึงเวลาใช้กรรม)*

การล่าส่องและไต่ถามเกี่ยวกับสาเหตุของอาการป่วย หมอเหยาจะมุ่งประเด็นที่ “ผี” เป็นผู้มากกระทำ ผีเป็นผู้มาขโมยขวัญของผู้ป่วยไป ผีมาแฝงอยู่ในบ้านเรือนของผู้ป่วย ผีต้องการจะเอาชีวิตของผู้ป่วยและพาไปอยู่กับผี ได้แก่ ผีทั่วไป ผีดัง ผีห่า ผีไซ่ (ผีไร่) ผีนา ผีหนอง ผีกุด ผีก่อ เจือก จระเข้ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

โอยคำแพงเอยคนผู้นี้ผีมาชันตาล่างเล่า
มีบ่น้อผีมาชอกกินน้ำสาวแพงได้ตักปอน
หรือผีตงกะมาผ่าบ่น้อ
หรือผีไซ่เพิ่นมาคาหรือผีนาเพิ่นมาช้อง
มีบ่น้อผีกุดกำพ้อหรือผีก่อน้ำคำ
อยากดิ่งที่นเข้าใส่วังบ่น้อ

ผีมาเข้าตาล่างเฮือนบ่น้อ
ชอกกินน้ำเต้าแก้วกะบวยน้อยบ่ส่งคืน
หรือผีห่ากะมาบ่น้อ
ผีหนองเอ้ยผัดมาจ้อง
หรือมีเจือกปากแหล่มีแซ่ปากกว้าง

(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาดา)

(แปลความ) คำแพงเอย (สรรพนามแทนผี) ขอดถามว่าผู้ป่วยคนนี้มีผีมาขอลอาศัยในยังฉาง มีผีมาขอลอาศัยอยู่ในบ้านหรือไม่ มีผีมาขอดืมน้ำแล้วผู้ป่วยก็ได้เอากระบวยตักน้ำยื่นให้ผีดืม เมื่อผีดืมเสร็จแล้วก็ไม่ยอมส่งกระบวยตักน้ำคืนใช่หรือไม่ หรือว่ามีผีดัง ผีห่ามาปะปนอยู่ในร่างกาย หรือว่ามีผีไร่ ผีนา ผีหนองมาขัดแข้งขัดขาทำให้ไม่สบายกาย หรือมีผีกุด ผีก่อ ผีเจือก และผีจระเข้มาดึงเอาขวัญลงไปอยู่ใต้น้ำใช่หรือไม่

นอกจากสาเหตุของอาการป่วยมาจาก “ผี” แล้ว ยังมีสาเหตุอื่นๆ ด้วย เช่น *เคราะห์เข็ญ* (สิ่งชั่วร้าย) บางครั้งใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับที่อยู่ของขวัญและขวัญของผู้ป่วย ได้แก่ เล้า *เฮือน* น้ำเต้าแก้ว *กระบวย* เป็นต้น และสัญลักษณ์ที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วย เช่น *มด* *แมลง* *ต่อ* *แตน* *เหลือบ* *ยุง* *ริน* มาเป็นคำถามนำในการล่าส่องและไต่ถามด้วย ดังตัวอย่าง

โอยคำแพงเอยคนผู้นี้ผีมาชันตาล่างเล่า
มีบ่น้อผีมาชอกกินน้ำสาวแพงได้ตักปอน
เอ้าคันเด็กทางใต้เพิ่นมาเข้ามาเพื่อ
ของบ่ตีมาพ่ายของฉิบหายเพิ่นมาบ่น้อ

ผีมาเข้าตาล่างเฮือนบ่น้อ
ชอกกินน้ำเต้าแก้วกะบวยน้อยบ่ส่งคืน
เด็กทางเหนือมาพ่ายผีพายโตใหญ่
ของกะลูกกุกกัวมากัวติดต่อบ่น้อ

บ่มีมดนั้นโตแดงบ่มีแมงนั้นโตน้อยบ่มี
 คั่นว่ามดขะใหญ่มันบ่ได้แตะเลาบ่มี
 คั่นว่าเหลียวขึ้นชื้อบ่มีต่อนั้นมาแขวน
 สร้างยังบ่อนพื้นหล่ำบ่มี
 สาดบ่มีหมอนหัวไปซอนในป่าหญ้า
 คั่นว่าทางหัวเจ้ากะมีมดลื่น
 คั่นเหลือบยุงรินกินเจ้ากะจนเหลืองน้อย

(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาดา)
 คั่นว่ามดโขยงมันบ่ได้มาได้
 .....
 คั่นเหลียวเบ็งแปบมีแต่นั้นมาห้อย
 คั่นไปหักพดไม้ต้นตำมาของนอน
 คั่นว่าแพรชวมาบู่ได้เจ้าผัดนอน
 คั่นว่าทางตีนเจ้ากะมีมดง่าม

(บทร้องสำนวนนางบุญทม อุสาพรหม)

(แปลความ) มีหรือไม่มีมดและแมลงมีพิษมาไต่ตามร่างกาย เมื่อมองขึ้นไปบนชื้อ บนแปมี
 ต่อ มีแต่นมาสร้างรังไว้บนนั้นหรือไม่ ถ้าหากเดินทางไปป่า ไม่มีเสื่อมีหมอนก็ไปหักเอากิ่งไม้มา
 ปูนั่งและรองศีรษะ แล้วมีมดลื่น มดง่าม เหลือบ ยุง รินกัดและดูดกินเลือดของผู้ป่วยจนตัวเหลืองใช้
 หรือไม่

จากการวิจัยพบว่า การล่าส่องและไต่ถามเกี่ยวกับสาเหตุของอาการป่วย มักมีสาเหตุ
 สำคัญมาจาก “ผี” เช่น ผีตง ผีห้า ผีไฮ่ (ผีไร่) ผีนา ผีป่า ผีหนอง ผีกุด ผีก่อ เจือก จระเข้ และสาเหตุ
 ส่วนหนึ่งเกิดจาก “ขวัญ” ของผู้ป่วยได้หนีออกจากร่างกาย บางครั้งมีการใช้สัญลักษณ์เป็นคำถาม
 สัญลักษณ์ส่วนใหญ่ก็จะเกี่ยวข้องกับสัตว์มีพิษ เช่น ต่อ แตน มด แมลง เหลือบ ยุงและรินซึ่งเป็น
 สาเหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้

แบบที่ ๒ การล่าส่องและไต่ถามที่มาและสถานที่ของผี

การล่าส่องและไต่ถามที่มาและสถานที่ของผี จะถามหาสถานที่ของผีที่ทำให้เกิดความ
 เจ็บป่วย ซึ่งชาวผู้ไทก็มีความเชื่อว่าสถานที่ต่างๆ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น ลำ
 ห้วย ป่า ภูเขา แม่น้ำ ฯลฯ ต่างก็มีผีหรือเทพปกปักรักษาและอยู่ภายใต้การคุ้มครองของผีแทบ
 ทั้งสิ้น^๕ สาเหตุของการป่วยประการสำคัญมักจะมาจาก การเข้าไปใช้ทรัพยากรดังกล่าวโดยไม่ได้
 รับผิดชอบต่อหรือการกระทำโดยเอาเปรียบผู้อื่นในทรัพยากรที่เป็นสาธารณประโยชน์ การทำลาย
 ดันไม้ในพื้นที่ทรัพยากรโดยประโยชน์ส่วนตน และผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติในพื้นที่หรือสถานที่
 นั้นก็จะบันดาลให้เกิดความเจ็บป่วยแก่ผู้ละเมิด ดังนั้นขั้นตอนการรักษาจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง
 ทราบที่มาและสถานที่ที่ผู้ป่วยได้ทำการละเมิดข้อห้าม และสถานที่ของผีที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วย
 การล่าส่องและไต่ถามจึงเป็นกลวิธีสำคัญที่จะไขปัญหาไปสู่คำตอบซึ่งจะเป็นการหาทางออกและ
 การรักษาที่เกิดสัมฤทธิ์ผลต่อผู้ป่วย

^๕ สุรียา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา (บรรณาธิการ), ฮีตบ้านคองเมือง : รวมบทความทาง
 มานุษยวิทยาว่าด้วยสังคมและวัฒนธรรมอีสาน, (นครราชสีมา: โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทาง
 มานุษยวิทยาของอีสาน สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยสุรนารี, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖๖.

ภาษาที่ใช้มีความชัดเจนมุ่งที่จะถามถึงที่มา มักปรากฏคำว่า มาทางใต้ มาตามทาง ทางใต้
 แท้ๆ คั่นว่าทางใต้ เชิญเจ้าบอกแจ้งๆ นอกจากนี้ภาษายังมีความงามด้วยคำสัมผัส ความว่า มา
 ทางภูโหน่ยหนาทางผาโหน่ยใหญ่ มีการล้อคำและการใช้ลักษณะนามของสถานที่มาล้อคำให้เกิด
 ความไพเราะของเสียง ความว่า คั่นว่าทางนาเพเพิ่นมาซ้า ทางถ้ำเพเพิ่นมาซูน อยู่ในไช้ซ้าต้ง
 หนา อยู่ในนาซ้าท่งกว้าง

ที่มาและสถานที่ของผีสามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) ผีที่มาจากภูเขา ภูเขา
 และถ้ำ ๒) ผีที่มาจากแม่น้ำ หนองน้ำและลำห้วย ๓) ผีที่มาจากป่า ไร่และนา หมอเหยาจะล่ำส่อง
 และได้ถามถึงสถานที่ที่ผีเหล่านั้นอาศัยอยู่ เพื่อให้มั่นใจว่าผีที่มาก่อให้เกิดความเจ็บป่วยมา
 จากสถานที่นั้นๆ จริง ดังตัวอย่าง

คั่นว่าสุขแสนล้ำยามใต้ให้บอกแทนโพะเอ้ย   มาทางใต้แท้ทางใต้บอกข่อยแน่อเอ้ย

คั่นทางใต้แท้ๆให้เจ้าเว้าเจ้าจาเด้อ   มาทางภูโหน่ยหนาทางผา

โหน่ยใหญ่บ้อ

มาทางภูผัดฝ้ายกำถ้ำนั้นแม่นบ่น้อ

เชิญเจ้าบอกแจ้งๆแกลงว่าให้ข้อยฟัง

(บทร้องสำนวนนางกองสี คำชนะ)

(แปลความ) หากว่าอาการป่วยจะหายและมีชีวิตที่ปกติสุขก็ขอให้บอกด้วย ผีที่มาก่อทำ
 นั้นมาจากทิศไหนทางไหนก็ขอให้บอก หรือว่ามีผีมาจากภูเขาสูงใหญ่ หรือมาจากผาลูกใหญ่ หรือ
 ว่ามาจากถ้ำ ขอให้ผีนั้นได้บอกให้ทราบอย่างชัดเจนด้วย

ผีที่มาจากภูเขา ภูเขาหรือถ้ำส่วนมากจะเป็นผีไต้ผีแกน มักจะอยู่ในที่สูง เช่น บนสันของ
 ภูเขาและถ้ำที่อยู่ในหุบเหว (หมอเหยาเรียกว่าผีไต้ผีแกนซ้า) เป็นผีที่สามารถดลบันดาลให้เกิดทั้ง
 ความสุขและความเจ็บป่วยแก่คนได้

ส่วนผีที่มาจากแม่น้ำ หนองน้ำและลำห้วย มักจะเป็น “ผีน้ำ” เป็นผีประจำลำห้วยหรือหนอง
 น้ำต่างๆ หนองน้ำ แม่น้ำและลำห้วยที่สำคัญในเขตจังหวัดสกลนครและนครพนม ได้แก่ หนองหาน
 หนองญาติ หนองลาด แม่น้ำสงคราม แม่น้ำยาม แม่น้ำอูน ลำน้ำก่ำ ลำห้วยปลาหาง ฯลฯ ซึ่งหนอง
 น้ำ แม่น้ำและลำห้วยเหล่านี้ชาวผู้ไทเชื่อว่าผีประจำแหล่งน้ำอาศัยอยู่ หากจะจับปลาหรือทำ
 กิจกรรมในพื้นที่ดังกล่าวต้องทำการขออนุญาตจากเจ้าของแหล่งน้ำก่อนหากไม่กระทำตามจะเกิด
 ผลร้ายต่อชีวิตของตนเองและบุคคลในครอบครัว^{๑๐} แสดงให้เห็นว่า “ผี” มีผลต่อการดำเนินชีวิตของ
 ชาวผู้ไท ในด้านการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ ดังตัวอย่าง

(ถาม) อยากรู้ได้เฟิ่นมาแต่ทางใต้เนาะ

(ตอบ) มาตามทางลำห้วยทางเดียวเป็นแต่ได้

มาตามทางหนองหมาตาย

หลีกบ่พ่นน้ำกันดอกอินาง

เห็นอินางเด็ดดอกไม้กะเลยมา

(บทร้องสำนวนนางศรี เหลาเคน)

^{๑๐} สัมภาษณ์ ปอน คำปลิว, หมอเหยา, ๑๘ กันยายน ๒๕๔๘.

(แปลความ) (ถาม) อยากจะทราบว่าผีมาจากที่ไหน (ตอบ) มาทางลำห้วยหนองหมาตาย พอตีเห็นผู้ป่วยกำลังเก็บดอกไม้ก็เลยตามมาด้วย

ผีที่มาจากป่า ไร่และนา ก็มักจะเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพ หรือการดำเนินชีวิต โดยทั่วไป เช่น การทำนา การปรับพื้นที่นา การทำไร่ การถางป่าและการตัดไม้เผาถ่าน เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวส่งผลกระทบต่อ “ผี” เพราะเป็นสาเหตุที่ทำให้ผีไม่มีที่อยู่อาศัย และย้อนกลับมาทำให้เจ้าของพื้นที่ได้รับความเจ็บป่วย ดังนั้น เมื่อหมอเหยาทราบข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับผู้ป่วยว่าได้กระทำกิจกรรมดังกล่าวแล้ว การล่าส่องและการไต่ถามจะเกี่ยวข้อง กับสถานที่ที่เกี่ยวกับพื้นที่นา ไร่และป่า ดังตัวอย่าง

ค้นว่าทางนาเพพื้นมาซ้ำ

อยู่ในไร่ซ้ำดงหนา

ค้นว่านาท่งไต้

ทางถ้ำเพพื้นมาซุน

อยู่ในนาซ้ำท่งกว้างบ้น้อ

ทางไต้บอกข้อยแหน

(บทร้องสำนวนนางปอน คำปลิว)

(แปลความ) มีผีมาจากนาทำให้เกิดความเจ็บป่วยใช่หรือไม่ หรือว่ามีผีจากถ้ำมาทำให้เกิดความเจ็บป่วยถ้าหากว่ามาจากนาก็ขอให้บอกว่ายู่ตรงไหนหรือป่าที่ไหน

จากการวิจัยพบว่าที่มาและสถานที่ของผีมาจาก ๓ แหล่ง คือ ภูเขา หนองน้ำ แม่น้ำและลำห้วย และป่า ไร่ นา ซึ่งสถานที่ดังกล่าวล้วนแล้วแต่เป็นพื้นที่สาธารณะ ส่วนมากจะเป็นพื้นที่ในความควบคุมของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวผู้ไทเคารพนับถือ เช่น ดอนปู่ตา ศาลปู่ลา วังผี (หนองน้ำ) ผู้ป่วยเป็นผู้ที่เข้าไปทำมาหากิน ประกอบกิจกรรม และละเมิดพื้นที่ดังกล่าว เช่น ยิงนก ตกปลา หาของป่า ตัดไม้ ฯลฯ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงได้รับการลงโทษจาก “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ประจำพื้นที่หรือสถานที่นั้นโดยถูกกระทำให้ได้รับความเจ็บป่วยแบบต่างๆ เช่น ปวดศีรษะ พุดไม้ได้ เดินไม่ได้ ซึมเศร้า ฯลฯ จะต้องทำการขอขมาลาโทษกับสถานที่นั้นๆ จึงจะหาย

แบบที่ ๓ การล่าส่องและไต่ถามเกี่ยวกับความต้องการของผี

การล่าส่องและไต่ถามเกี่ยวกับความต้องการของผีมีเนื้อหาเกี่ยวกับการถามความต้องการของผีว่าต้องการอะไรเป็นพิเศษถึงจะพอใจและออกไปจากร่างกายผู้ป่วย ภาษาที่ใช้ในการล่าส่องและไต่ถามความต้องการของผีมีความงามในด้านการเปรียบเทียบและการล้อเล่นคำ เช่น *อยากกินไก่ผู้ตันโตท่อโฮงคำ กินหมูท่อลำพ้าวกินหมูหัวท่อลำตาล และ ผู้ใหญ่ท่อก้อยผู้น้อยท่อกัน และ พาโจ้สีทานพาหวานสิมอบ* ความต้องการของผีสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๔ ประการ คือ

- ๑) เกี่ยวกับอาหารหวานและเครื่องเช่นสังเวจจำพวกเหล้า หมาก พลุและบุหรี
- ๒) เกี่ยวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัย
- ๓) เกี่ยวกับเสื้อผ้าและแก้วแหวนเงินทอง
- ๔) เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางเพศ

การล่าส่งและไต่ถามความต้องการของผีเกี่ยวกับอาหารคาวหวานและเครื่องเช่นสังเวจจำพวกเหล้า หมาก พลุและบุหรี พบมากที่สุดในบทร้อง เนื่องจากเหล้า หมาก พลุและบุหรีเป็นเครื่องคาย ซึ่งใช้เชื่อเชิญและแสดงมิตรไมตรี และสิ่งของดังกล่าวเป็นสิ่งที่มิปรากฏในขนบของการไหว้ผีเชิญผีเพื่อให้เกิดความพึงพอใจ ซึ่งจะทำให้การเจรจาหรือต่อรองดำเนินต่อไป เช่นเดียวกัน การล่าส่งและไต่ถามก็ต้องมีการเชื่อเชิญเครื่องคายดังกล่าวด้วย เพื่อให้ผีเกิดความพึงพอใจและยอมบอกหรือช่วยเหลืออาการเจ็บป่วยของผู้ป่วย ด้วย อาหารคาวหวานส่วนมากที่ผีต้องการ ได้แก่ ไข่ ปู ปลา หมู มะแว้ง มะเขือ ข้าวดำ ข้าวแดง ฯลฯ ดังตัวอย่าง

กินบ่น้อทั้งพาใจลีทานทั้งพาหวานลิ้มอบ	ขันหมากจีบพร้อมพลุพันสีไปแต่ง
คำแพงเอี้ยกินไก่ผู้ด่อนนอนฮัง	กับไหเหล้าตั้งหน้าไคคาบปลาบึง
ทางไปภูให้เจ้าแล่นถ้ำ	ทางไปนาให้เจ้าแล่นตุ้ม
อยากกินไก่ผู้โอกกะโตท่อนกจูก	อยากกินไก่ผู้จุ่มโตท่อน
อยากกินไก่ผู้ด้านโตทอโฮงคำ	กินหมูทอลำฟ้าวกินหมูหัวทอลำตาล

(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาคา)

(แปลความ) อยากจะกินไข่ใหม่ ทั้งข้าวทั้งปลาก็จะจัดหาใส่ภาชนะมาให้ มีทั้งขันหมาก ขันพลุ ทั้งไก่ผู้ด่อน (ไข่ หรือ ไก่ตัวผู้สีขาว) เหล้าไห ปลาบึง ให้ท่านไปรับเอาที่ทางสามแพร่งหรือหัวนา อยากกินไก่ผู้โอกตัวเท่านกจูก อยากกินไก่หนุ่มตัวเท่าห่าน อยากกินไก่ใหญ่ตัวเท่าบ้าน กินหมูตัวเท่าลำต้นมะพร้าว กินหมูหนุ่มตัวเท่าลำต้นตาล

คันแมนเครื่องกินนี้ดอกหนาเต็มภาเดียรดาษ	ให้ชู้คนทั้งผู้ใหญ่ท่อย่อยผู้น้อยท่อยกกัน
คันหมากแข่งกะให้ได้ทั้งเครือ	ทั้งหมากเขือกะให้ได้ทั้งขวัน
ข้าวดำพร้อมข้าวแดงกะพร้อมพร้าว	ทั้งข้าวตอกดอกไม้ให้พร้อมคู่อัน

(บทร้องสำนวนนางคำปุ่น บุรินทร์)

(แปลความ) อาหารทุกอย่างนี้มีอยู่เต็มภาชนะ แบ่งให้ทุกคนทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย มีมะแว้ง มะเขือ ข้าวดำ ข้าวแดง พร้อมทุกอย่าง มีทั้งข้าวตอกดอกไม้เตรียมไว้ให้ทุกคน

การล่าส่งและไต่ถามความต้องการของผีเกี่ยวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีลักษณะเป็นหอหรือบ้านหลังเล็กๆ ที่ปลูกไว้ตามบ้านและที่นา ชาวผู้ไทเรียกว่า “หอโฮง” “โฮงคำ” หรือ “หอคำ” ผีส่วนมากต้องการที่อยู่อาศัยแทนที่อยู่ที่ถูกทำลาย เช่น แต่เดิมเคยอยู่บริเวณต้นไม้ใหญ่บริเวณหัวนา แต่เจ้าของก็ตัดต้นไม้นั้นออกไปเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการปลูกข้าวหรือทำไร่ ทำให้ผีไร้ที่อยู่อาศัย ดังนั้นจะต้องทำที่อยู่ให้ผีใหม่ และอยู่ใกล้กับที่เดิม ดังตัวอย่าง

อยากได้บ่อนอยู่บ่อนสร้างหอคำบ่อนเจ้าอยู่	จั่งสิถิกใจหมู่ท่านยังสิได้ดอกเว้านา
อยากได้หอคำแก้วหอมๆสิผัดเปลี่ยน	เจ็บยังสิได้ไซไซยังสิได้สว่าง

(บทร้องสำนวนนายลอย การุญ)

(แปลความ) อยากได้ที่อยู่ที่อาศัย จึงจะถูกใจพวกเขา อยากได้หอคำแก้ว (บ้านทองคำ) เพื่อเปลี่ยนกับบ้านหลังเดิม ความเจ็บป่วยจึงจะทุเลาและหาย

การมอบเสื้อผ้าและแก้วแหวนเงินทองให้แก่ผี มีลักษณะคล้ายกับการมอบสิ่งของแก่ผู้ตาย ในประเพณีการตายของชาวผู้ไท เมื่อเวลาคนตายไปแล้วญาติพี่น้องจะนำเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ของผู้ตาย และแก้วแหวนเงินทองไปลงในโลงศพหรือฝังในหลุมฝังศพเพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้ในโลกลงหน้า ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นความเชื่อของชาวผู้ไทที่สัมพันธ์กับความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการมอบสิ่งของให้ผู้ตายที่ปรากฏในสังคมวัฒนธรรมโบราณ เช่น พิธีศพของชาวไทดำ การฝังศพแบบโบราณที่บ้านเชียง การปักหินตั้ง และการฝังศพในไหหิน แขวงเชียงขวาง ประเทศลาว^{๑๑} ดังตัวอย่าง

คันท่าซิ่นและเสื้อผืนแพรเจ้ากะใส่แทนเด้อ   คันทองกิ้นนั้นกะได้ของใช้นั้นกะมี
คันท่าแหวนสวมก้อยกระจอนน้อยใส่หู   คันท่าเงินคำแก้วกะลั่นถูงลั่นไถ่
คันท่าบาทและเบ้(เบี้ย)ทางเจ้าได้ใช้จ่าย

(บทร้องสำนวนนางบุญทม อุสาพรม)

(แปลความ) ให้เอาผ้าซิ่น เสื้อผ้า ผ่าแพร มอบให้ผีด้วย ทั้งอาหารการกิน เครื่องใช้ไม้สอยก็เอาให้ ทั้งแหวน ต่างหู แก้วแหวนเงินทอง เงินบาทและเงินเบี้ยก็จงเอาให้ผีด้วย

การล่าสัตว์และไต่ถามความต้องการของผีเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางเพศ ปรากฏทั้งภาษาสัญลักษณ์และสัญลักษณ์ทางวัตถุ ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องเพศกับความอุดมสมบูรณ์ (Sex and Fertility) ซึ่งเป็นความเชื่อสากลที่ปรากฏในกลุ่มชนกสิกรรมหลายกลุ่ม^{๑๒} สัญลักษณ์ทางเพศที่พบในบทร้องส่วนมากใช้กับผีร้าย ได้แก่ ผีแม่หม้าย ผีพราย ผีห้าและผีเร่ร่อน โดยเฉพาะผีแม่หม้าย ในทัศนคติของคนทั่วไปเชื่อว่ามีสถานภาพทางสังคมที่ไม่สมบูรณ์แบบและไม่พึงประสงค์ของคนทั่วไป ดังนั้นจึงมักใช้สัญลักษณ์ทางเพศและคำหยาบคายเรื่องเพศขับไล่ผีดังกล่าว ภาษาสัญลักษณ์ที่ปรากฏ ได้แก่ หัวค_ยเว่อ หัวค_ยเสียด บักแบ้นเว่อ อี_ใหญ่ และ เตาะบัวจะหลอหลิว ส่วนสัญลักษณ์ทางวัตถุที่ปรากฏมักจะเป็นอวัยวะเพศชายจำลอง ดังตัวอย่าง

คันท่าให้ซุมเจ้าเฮ็ดหัวค_ยเว่อปลายแดง   ให้ไปแทง_นางซิ่นเหียน
เอาไปแทงนาง_โหลง   เอาไปแทง_นางโพงโตใหญ่
คันท่าหัวค_ยเว่อ นั้นไปไถ่เอาไซ้   คันท่าหัวค_ยเว่อ นั้นไปไถ่เอานา

(บทร้องสำนวนนางบุญทม อุสาพรม)

(แปลความ) ให้พวกท่านทำอวัยวะเพศชาย ให้ผีนางซิ่นเหียน เอาไปให้ผีนางแม่หม้าย เพื่อไปไถ่เอาไร่เอานาคืนมา

หมอเหยาจะให้ทำอวัยวะเพศจำลองแล้วมอบให้กับผี ก่อนที่จะมอบให้ผีจะมีการร้องรำ เล่นอวัยวะเพศจำลอง และล้อเล่นกับผู้เข้าร่วมพิธีด้วยความสนุกสนาน วิธีดังกล่าวเชื่อว่าเป็นการไถ่ถอนชีวิตและขวัญของผู้ป่วยกับผี โดยใช้ไร่และนาเป็นตัวแทนของชีวิต ความว่า คันท่าหัวค_ยเว่อ นั้น

^{๑๑} ปราณี วงษ์เทศ, สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๒.

^{๑๒} สุกัญญา ภัทราชัย, เพลงปฎิพากย์: บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย, (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๗.

ไปได้เอาไข่ คันเอาหัวค_ยเว่นั้นไปได้เอาหนา นอกจากนี้การเล่นเครื่องเพศยังเป็นการทำนาย
ความอุดมสมบูรณ์ของข้าวปลาอาหารและทำนายโชคชะตาของผู้ป่วยอีกด้วย ดังตัวอย่าง

(พูด) อะเดาะบัวจะหลอหลืออะและหลอหลือและ เสี่ยะคอดหลอดเบาะหล่อคาคลาด
จะเลื้อเฮอเอยอีบคอดหล่อคอบคาคคาคหลาด กะซากเก้เต้เสี่ยะนิยะได้ท้อซากเหล็ก
(บทร้องสำนวนนางศรี เหลาเคน)

(แปลความ) ดอกบัวบาน มีปลายสีแดงตั้งตระหง่าน มีขนาดใหญ่เท่ากับซากเหล็ก ๒ อัน
บทร้องดังกล่าวมีความแตกต่างจากบทร้องทั่วไป กล่าวคือ หมอเหยาใช้ภาษาเฉพาะ
(ภาษาไส้) มาพูดเจรจากับผีและหมอเหยาเป็นผู้แปลให้กับญาติผู้ป่วยได้ทราบถึงความต้องการ
ของผี ส่วนมากจะเกี่ยวกับลักษณะของอวัยวะเพศที่ผีพึงพอใจ ความว่า เสี่ยะคอดหลอดเบาะหล่อ
คาคลาด (ขนาดใหญ่) และ เสี่ยะนิยะได้ท้อซากเหล็ก (ขอให้มียุขนาดใหญ่เท่ากับซากเหล็ก)

จากการวิจัยพบว่าความต้องการของผีแบ่งได้เป็น ๔ ประการ คือ ความต้องการเกี่ยวกับ
อาหารคาวหวานและเครื่องเช่นสังเวจจำพวกเหล้า หมาก พลุและบุหรี ความต้องการเกี่ยวกับ
บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความต้องการเกี่ยวกับเสื้อผ้าและแก้วแหวนเงินทอง และความต้องการ
เกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางเพศ ซึ่งความต้องการเกี่ยวกับอาหารคาวหวานและเครื่องเช่นสังเวจจำพวก
เหล้า หมาก พลุและบุหรีพบมากที่สุดในบทร้องประกอบการเหยา

แบบที่ ๔ การล่าส่องและไต่ถามเกี่ยวกับอาการของผู้ป่วย

การล่าส่องและไต่ถามเกี่ยวกับอาการของผู้ป่วย หมอเหยาจะใช้ลักษณะอาการของความ
เจ็บป่วยเป็นแนวในการถามโดยให้ผีเป็นผู้ตอบ การถามเกี่ยวกับอาการของผู้ป่วยมีลักษณะคล้าย
กับการถามหาสาเหตุ ความว่า พ่อเจ็บป่วยใช้หนาวใน ๗ ไข้ช่วงเจ็บหัวไข้ฮ้อนผะข้างบ่
ห่างปี และ ความเจ็บบ่แล่นได้ความไข้บ่แล่นหนี พ่อบ่ฮุ่งคือดวงดอกเรื่องพ่อบ่เฮืองคือดวง
ดอกไม้ใสงามคือเก๋า และ ยังมาพันเกือกเนื้อเพื่อเกือกข้างคิงบางบ่ได้นั้งความเจ็บจั่งแล่น
ได้ความไข้จั่งแล่นมี มีการให้กำลังใจกับผู้ป่วยและถามเพื่อแสดงความเป็นห่วงเป็นใยต่อผู้ป่วย
ด้วย ดังตัวอย่าง

คันท่าพ่อเจ็บป่วยใช้หนาวใน ๗ ไข้ช่วง
ความเจ็บเฟิ่นแล่นได้ความไข้เฟิ่นแล่นหลาย
ตานอกกะเย่มในตาใสกะเยี่ยมบ่อง
คันท่าเตี้ยวนี้แล้วผู้ธรรมเอ๋ย
พ่อบ่ฮุ่งคือดวงดอกเรื่อง
เอ้อเตี้ยวนี้ผู้บุตรเอ๋ยหรือว่าเชื่อมันลายบ้อ
เชื่อพ่อเฟิ่นมาแห้วเชื่อแม่เฟิ่นมาากาย
ยังมาพันเกือกเนื้อเพื่อเกือกข้างคิงบางบ่ได้นั้ง

เจ็บหัวไข้ฮ้อนผะข้างบ่ห่างปี
คำแห่งนี้คล้ายคิงในเนื้อปลัดเชื้อในกาย
พระพุทธรูปอยู่หอคำพระธรรมอยู่หอแก้ว
ความเจ็บบ่แล่นได้ความไข้บ่แล่นหนี
พ่อบ่เฮืองคือดวงดอกไม้ใสงามคือเก๋า
หรือสายมันอ่อนคือดิกน้อยมาพ้อมพ่า
พ่อผู้ล้มแต่ปีกลายพ่อผู้ตายแต่ปีก่อน
ความเจ็บจั่งแล่นได้ความไข้จั่งแล่นมี
(บทร้องสำนวนนายคำนึ่ง สุริยา)

(แปลความ) พระท่านเจ็บไข้ได้ป่วยมานานปีมีสาเหตุมาจากอะไร ขอให้บอกหรือเปิดเผยให้รู้บ้าง ขอให้ท่านคำแห่งช่วยตรวจรักษาอาการของพระทั้งอาการภายในและอาการภายนอก มีสิ่งที่ไม่ดีซ่อนอยู่ภายในบ้านและเรือนนอนของพระหรือไม่ จึงทำให้ท่านเจ้าอาวาสดูแล้วไม่แจ่มใสเบิกบาน หรือว่ามีผีเชื้อผีสายมาทำให้เกิดความเจ็บป่วย หรือว่าผู้ที่ตายไปตั้งแต่ปีก่อนอยากจะทำไปอยู่ด้วยและเข้ามาสิงสู่อยู่ตามร่างกาย พร้อมกับนำพาโรคภัยไข้เจ็บมาให้

จากการวิจัยพบว่าอาการของผู้ป่วยส่วนใหญ่ที่ปรากฏในบทร้อง มักจะมีอาการซึมเศร้า เหม่อลอย พุดจาเพื่อเจ้อ ปวดตามข้อ ปวดกระดูก ปวดศีรษะ เดินไม่ได้ ฯลฯ ดังนั้นขณะการประกอบพิธีกรรมจะสังเกตเห็นว่าผู้ป่วยบางรายมักจะปลดปล่อยอารมณ์ออกมา เช่น ร้องไห้ ด่าทอ พี่น้องและผู้ที่มาร่วมงานพิธี คลุ้มคลั่งและทำร้ายตัวเอง หมอเหยาจะใช้โอกาสดังกล่าวอบรมสั่งสอนและปลอบโยนให้ผู้ป่วยคลายความกังวลด้วยฌณาภาสิต ในขั้นตอนดังกล่าวทำให้ผู้ป่วยได้ระบายความคับข้องใจของตนเองได้อย่างเต็มที่ และการที่ได้ระบายความคับข้องใจนี้เองที่อาจจะทำให้อาการป่วยทุเลาเบาบางหรือหายไป

จากการวิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของการลำส้องและไต่ถาม มีลักษณะของการไต่ถามที่เป็นลำดับขั้นตอน กล่าวคือ ถามหาสาเหตุ ถามหาที่มาและสถานที่ของผี ถามถึงความต้องการของผี และถามลักษณะอาการของผู้ป่วย อันเป็นขั้นตอนของการรวบรวมข้อมูลของผู้ป่วยจากผลของการลำส้องและการถามพร้อมทั้งการเสี่ยงทาย นอกจากนี้ยังพบขั้นตอนของการลำส้องและไต่ถามปรากฏแทรกอยู่ในเนื้อหาเกือบทุกตอนของบทร้องอีกด้วย เช่น ในขั้นตอนการอ้อนวอนร้องขอ เนื่องจากการประกอบพิธีกรรมจะต้องร้องบทร้องดังกล่าวจะต้องร้องบทร้องดังกล่าวซ้ำถึง ๓ ครั้งหรือมากกว่า ๓ ครั้ง อาจจะทำให้หมอเหยาใช้ตัวบทร้องเดิมลำซ้ำไปมา เพื่อให้การวินิจฉัยและหาสมุฏฐานของโรคที่ชัดเจนและแม่นยำมากยิ่งขึ้น บทร้องที่เป็นการไต่ถามก็มีเนื้อความที่ไม่แตกต่างกันจากเดิม กล่าวคือ ยังคงเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย การตรวจสอบอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย การตรวจสอบวิถีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ของผู้ป่วยกับบุคคลในครอบครัว รวมไปถึงเรื่องของความสัมพันธ์ของผู้ป่วยและธรรมชาติ เช่น การหักล้างทางป่า การตัดต้นไม้ในเขตหวงห้ามของหมู่บ้าน การเก็บกักน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตน ฯลฯ นอกจากนี้ยังเป็นการตรวจสอบขวัญ เพื่อให้ทราบสาเหตุที่ชัดเจนเป็นลำดับสุดท้ายก่อนที่จะมีการสรุปผลของการตรวจและทำการรักษาตามวิธีการของหมอเหยา

๔.๓. การอ้อนวอนร้องขอ

การอ้อนวอนร้องขอเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของบทร้องประกอบการเหยา เพราะได้สรุปจุดประสงค์ของการขอโดยการอ้อนวอนด้วยถ้อยคำหรือบทร้องที่อ้อนหวาน ไพเราะรวมถึงการอ้างถึงคำคมหรือฌณาภาสิตที่เป็นข้อคิดอันเป็นประโยชน์ให้กับผู้ป่วยรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วย การอ้อนวอนขอร้องชีวิตคล้ายกับการต่ออายุหรือสืบชะตาชีวิตให้ยืนยาวซึ่งเป็นการรักษาโรคในรูปแบบของพิธีกรรม (Healing Rite) และเน้นการรักษาทางจิตมากกว่าทางกาย

การรักษาด้วยวิธีการของหมอเหยานนอกจากจะใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน เป็นคำคมที่ใช้สั่งสอนและเป็นปัญหาคติที่ต้องขบคิดมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตอย่างยิ่งแล้ว การใช้ดนตรียังเป็นเครื่องควบคุมอารมณ์เพื่อขับกล่อมให้เกิดความบันเทิงทางใจเพื่อผ่อนคลายปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิต สามารถสื่ออารมณ์ทั้งรื่นเริงและโศกเศร้าได้ ดังนั้นเมื่อบทร้องและดนตรีผสมผสานกันจึงเป็นยานานเอกที่ใช้รักษาอาการของโรคที่ชาวบ้านคิดว่าเกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติรูปแบบต่างๆ นับเป็นรูปแบบของการรักษาที่ต้นเหตุ เพราะเมื่ออาการทางจิตดี อาการทางกายก็จะดีด้วย

บทร้องประกอบการเหยาได้เน้นให้ความสำคัญกับการอ่อนวอนร้องขอ โดยเฉพาะการอ่อนวอนร้องขอชีวิตของผู้ป่วย นับเป็นกุญแจสำคัญในขั้นตอนของการรักษาโรคตามรูปแบบของการรักษาของหมอเหยา การอ่อนวอนร้องขอต่างก็มีจุดประสงค์เพื่อให้ผีที่มากกระทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยนั้นยอมเลิกหรือหยุดการกระทำให้เกิดความเจ็บป่วย ดังนั้นจึงถือว่าการอ่อนวอนร้องขอ กับผีจะต้องใช้ถ้อยคำพิเศษและมุ่งให้เกิดการปฏิบัติ ส่วนเรื่องความไพเราะนั้นก็ถือว่าเป็นผลพลอยได้เพราะถ้อยคำดังกล่าวมีลักษณะสัมผัสที่คล้องจองคล้ายกับรูปแบบของวรรณคดี มีความงดงามในรูปสัมผัสทั้งคำและเสียง มีความกะทัดรัดและจดจำง่ายสามารถใช้ได้กับสภาพการณ์ปัจจุบันด้วย ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น ๒ แบบ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

แบบที่ ๑ การอ่อนวอนร้องขอด้วยการให้สินบนผี

การอ่อนวอนร้องขอด้วยการให้สินบนกับผี ซึ่งสินบนส่วนมากจะเป็นข้าวปลาอาหาร ดังที่ปรากฏในบทร้องความว่า *พาข้าวเขากะหาปลากระยี่นให้เจ้า* อาหารที่นิยมจัดให้ผีที่ปรากฏในพิธีกรรมมากที่สุดคือ อาหารคาวหวาน ได้แก่ *ไก่ต้ม นก หนู ไช้ ลาบเลือด ก้อยเนื้อ ข้าวดำ ข้าวแดง มะเขือ มะแว้ง ขนุน กล้วย อ้อย* เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังให้สินบนที่อยู่ของผีซึ่งชาวผู้ไทเรียกว่า “หอโอง” หรือ “โองคำ” ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั่วไปในบทร้อง ความว่า *มาอยู่ห้องโองคำบ่อนเจ้าหล้า (อยู่อาศัย) มาอยู่ห้องโองแก้วบ่อนเจ้านอน และ มาถึงห้องโองคำบ่อนพ่อหล้า มาถึงห้องโองแก้วบ่อนแม่เขา* สินบนอีกประการหนึ่งคือเรื่องที่ปรากฏในบทร้อง ความว่า *โ้ายแต่งให้เจ้าเฮือคำให้เจ้าฮุ่งพบว่า “เรือ”* เป็นพาหนะสำคัญในการเดินทาง ไม่เพียงแต่ปรากฏเป็นภาษาสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งสำคัญที่พบในการประกอบพิธี เช่น กระถางเรือเสียดเคราะห์ กระถางส่งผีหรือเรือส่งผี กระถางสู่วัญ (ทำเป็นรูปเรือ) กระถางซ้อนขวัญ (ทำเป็นรูปเรือ) เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า “เรือ” เป็นสัญลักษณ์ของการส่งเคราะห์ การส่งผี เป็นการลอยเอาสิ่งที่ไม่ดีและความเจ็บป่วยต่างๆ ออกไปจากร่างกายของมนุษย์ ส่วนกระถางสู่วัญ (ทำเป็นรูปเรือ) และ กระถางซ้อนขวัญ (ทำเป็นรูปเรือ) ก็เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการเชิญให้ขวัญเดินทางกลับมาสู่ร่างกายของผู้ป่วย

กระบวนการขอจะใช้ถ้อยคำที่ไพเราะที่สุด สรรพนามแทนผีใช้คำว่า *เจ้าพุทแต่เจ้าคุณเฮย* แสดงถึงความยิ่งใหญ่และเป็นผู้มีอำนาจ *คำแพงเฮ้ย* แสดงถึงความรัก มีการขอให้ความเจ็บปวดต่างๆ หายไปความว่า *เจ็บแข่งกะให้หายเต๋อคุณเจ็บกายกะให้ลุก และ เจ็บในกายกะให้ลดชะเต๋อหนอปวดจ้อยๆในท้องน้อยให้สว่างหาย* ใช้การลำผู้ไทที่มีท่วงทำนองเศร้าสร้อยเพื่อให้ผีเกิด

ความเห็นอกเห็นใจ ดนตรีที่หมอบแคนเป่าประกอบจึงใช้ลายผู้ไททางยาว ซึ่งมีท่วงทำนองที่เนิบนาบและเศร้าโศก ดังตัวอย่าง

โอยเจ้าพุทธแต่เจ้าคุณเอยโอยขอให้เบาบางข้าง	คิงอินางแจ้งจ่างปาง
อินางน้อยเขาแต่เขตเขาได้	โอยออกจากเนือจากคิงนางสาก่อน
เขากะแต่งให้เจ้าแต่	พาข้าวเขากะหาพาปลากะยี่นให้เจ้า
โอยคั่นอยากได้แนวได้เขากะแต่งนำแต่	โอยแต่งให้เจ้าเฮือคำให้เจ้าฮุ้ง
อินางเขานี้เจ็บแข่งกะให้หายแต่คุณ	เจ็บกายกะให้ลูกแต่เจ้าเอ๋ย
ปวดนิดปวดหน่อยนำเนือกะให้หาย	ให้ขึ้นภูโหนยหนาขึ้นผาโหนยใหญ่เด้นื้อ
เอ้าออกจากเนือเขาแต่เขตเขาได้	ออกจากเนือกะให้หายแต่คุณ
เจ็บในกายกะให้ลดชะแต่ฮอน	ปวดจ้อยๆในท้องน้อยให้สว่างหาย

(บทร้องสำนวนนางศรี เหลลาเคน)

(แปลความ) ขอให้พระพุทธรูปและเจ้าคุณผู้เป็นใหญ่มาช่วยขจัดบิดเป่าความทุกข์ให้ลูกหลานด้วย ขอให้โรคภัยไข้เจ็บได้ทุเลาและหายเป็นปกติ อาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในร่างกายซึ่งมีสาเหตุมาจากผีก็ขอให้หาย ถ้าหากหายดีแล้วลูกหลานจะได้จัดหาสำหรับกับข้าวไปให้ ถ้าหากอยากจะได้อะไรเพิ่มเติมก็ขอให้บอก ถ้าได้กินข้าวปลาอาหารจนอิ่มหน้าสำราญก็ขอให้กลับบ้านเมือง และขอให้หน้าพาโรคภัยไข้เจ็บกลับไปด้วย อาการเจ็บป่วยของลูกหลานจะได้หายเป็นปกติและมีชีวิตที่อยู่เย็นเป็นสุข

จากการวิจัยพบว่า การอ้อนวอนร้องขอด้วยการให้สินบนมี ๒ ประเภท คือ ข้าวปลาอาหารและที่อยู่อาศัย ข้าวปลาอาหารที่ใช้เป็นสินบนมีส่วนมากเป็นอาหารคาวหวาน ได้แก่ ไก่ต้ม นก หนู ไข่ ลาบเลือด ก้อยเนื้อ ข้าวดำ ข้าวแดง มะเขือ มะแว้ง ขนุน กล้วย อ้อย ฯลฯ ส่วนสินบนที่เป็นที่อยู่อาศัย คือ บ้านเรือนหรือที่ชาวผู้ไทเรียกว่า “โฮงคำ” หรือ “หอคำ” ซึ่งสินบนเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ปรากฏในพิธีกรรมและบทร้อง มีส่วนที่ทำให้เกิดความพึงพอใจแก่ผีและนำไปสู่การหายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยของผู้ป่วยด้วย

แบบที่ ๒ การอ้อนวอนร้องขอด้วยการขอแทนผู้ป่วย

การอ้อนวอนร้องขอด้วยการขอแทนผู้ป่วย สามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท คือ การร้องขอชีวิตคืน การร้องขอขวัญคืน และการร้องขอให้หายจากอาการเจ็บป่วย การอ้อนวอนร้องขอใช้ภาษาแบบตรงไปตรงมามีปรากฏคำว่า “ขอ” มีความไพเราะ อ่อนหวาน เพื่อให้ผีเกิดความพึงพอใจและยอมคืนชีวิต คืนขวัญและทำให้อาการเจ็บป่วยหายเป็นปกติ ความว่า *ขอแทนแต่ขอชีวิต* *เพิ่นให้ยัง ขอชีวิตเพิ่นให้ยังขอแทนแต่* มีการใช้คุณาล้อคำเพื่อเน้นความหมายของการขอ ความว่า *ขอให้วะเอาหลานขอให้ยานเอาลูก* , *ขอให้อ่อนใจลงขอให้ปลงใจเคียด* , *ขอให้ลูกกับคาย* *ขอให้หายกับบ่อน* , *ขอจักเล็กพอยอดก้อยขอจักหน้อยพอยาใจ* และ *ขอนำเจ้าไฮ่ดงหนาขอ* *นำเจ้านาท่งกว้าง* เป็นต้น

การอ้อนวอนร้องขอด้วยการขอแทนผู้ป่วยเป็นการขอชีวิตกับแกนซึ่งอยู่เมืองบนเมืองฟ้า เนื่องจากมีความเชื่อว่า แกน (แกนหล่อ) เป็นผู้สร้างคนขึ้นมา ปรากฏในคติความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติไทโดยเฉพาะไทดำ และในบทร้องประกอบพิธีกรรมเขยาก็มีปรากฏว่า แกนหลวงผู้หล่อเจ้า แกนเฒ่าผู้หล่อคน นอกจากนี้ พบว่ามีการเดินทางขึ้นไปบนฟ้าเพื่อขอชีวิตกับแกน มีการเจรจาดูเรื่องกับแกน และการสั่งสอนจากแกนที่อยู่บนฟ้า และยังพบว่า มีความเชื่อเกี่ยวกับเมืองบนเมืองฟ้า ซึ่งเป็นที่อยู่ของแกนตามความเชื่อดั้งเดิม มีการอธิบายลักษณะของชีวิตด้วยศัญญาภาสิต เพื่อให้ข้อคิดเกี่ยวกับกำดำรงชีวิต ความว่า มนุษย์เมืองคนนี้นับมือช่วยกวยตาแหลวนับมือห่าง หมายความว่ามนุษย์นับวันที่จะอายุสั้นลงทุกวันเหมือนกับช่องของตาเหลวที่มีความห่างกันจนเห็นรูได้ชัดเจน นอกจากนี้ยังพบว่า มีการเดินทางขึ้นไปเมืองบนเมืองฟ้าทางเรือหมากหว้า และเรือหมากยาง ซึ่งคล้ายคลึงกันกับพงศาวดารล้านช้างและตำนานขุนบูลม ที่มีการเดินทางไปเมืองฟ้าเมืองแกนด้วยเรือเขากาดด้วย ดังตัวอย่าง

อ้าวกันว่าหยับกันขึ้นเมื่อเมืองบน

ไปทางฟ้าแหล่ๆกะแจนน้อออญ

คันทว่าไปขอแกนนั้นหนอขอชีวิตนั้นสิยัง

คันทไปยกมือขอคันทไปยกมือไหว

คันทว่าบิแบ่งบั้นบั้นกันคนละท่อน

คันทว่ามกอยากไตสำไตให้เจ้าว่ามาเด้อ

(พูด) มนุษย์เมืองคนนี้นับมือช่วยกวยตาแหลวนับมือห่าง สังขารมันจะทะลุ มันจะกลมอ้าวมนุษย์เมืองคนนี้เป็นอะไร เขาบอกว่า “กกจิกจะละแห่ง”

(ลำ) โอ้ยขึ้นทางบนไปทางเคอหมากหว้า

ชนกันขึ้นไปทางเมืองฟ้า

คันทว่าขึ้นไปฟ้าสีสิ่วขอบแดงก่อนนา

ขอชีวิตนั้นสิได้บหนอ

คันทขอตบให้เจ้าให้ขอไตให้เจ้าแบ่ง

คันทว่าคิดใส่ไม้หนาเพิ่นกะหาใส่ไม้ลั่น

คันทว่ามกอยากไตให้เจ้านั้นว่ามา

ขึ้นทางฟ้ากะไปเคอหมากยางก่อนเด้อ

(บทร้องสำนวนนางบุญทม อุสาพรหม)

(แปลความ) ขยับขึ้นไปเมืองบน ขนขึ้นไปเมืองฟ้า ทางฟ้าสีเขียวอมแดง (ฟ้าตอนเย็น) จะไปขอชีวิตกับแกน ขอให้ได้มีชีวิตอยู่ต่อไป ถ้าไปยกมือไหวขอชีวิตก็ขอให้ชีวิตคืนมา ขอทั้งตบและไต ขอให้แกนแบ่งชีวิตกลับคืนมาได้คนละครึ่ง เหมือนกับการแบ่งปันต้นไม้ในป่า แกนอยากจะได้เท่าใดก็ขอให้บอกมา (พูด) ชีวิตของคนนี้นับวันจะยังสั้นลงไปทุกที เพราะสังขารของมนุษย์ไม่เที่ยง แกนบอกว่าชีวิตของมนุษย์สุดท้ายก็มีแต่ตายกับตาย (ลำ) ขึ้นไปเมืองบนด้วยเถาววัลย์ต้นหว้า ขึ้นไปเมืองฟ้าด้วยเถาววัลย์ต้นยาง

การขอชีวิตคืนจากผีมีคำที่เกี่ยวกับอวัยวะสำคัญในร่างกายของมนุษย์ปรากฏอยู่ได้แก่ คำ ตับและไต ดังตัวอย่าง

คนหนึ่งพ่อเอ๋ยขอชีวิตให้เจ้านี้ให้ยัง

ทังขอตบท้าวนี้ให้ให้ขอไตท้าวนี้ให้แบ่ง

ขอชีวิตครั้งนี้ให้ได้

ขอกินก้อยท้าวนี้ให้หย่อนมา

(บทร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

(แปลความ) ขอชีวิตให้ผู้ป่วยให้มีชีวิตต่อไป ขอทั้งตบ ขอทั้งไตก็ให้แบ่งให้แก่ผู้ป่วย

“ดับ” และ “โต” เป็นอวัยวะที่สำคัญในร่างกาย ในคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวผู้ไทก็มีปรากฏในคำสวดขวัญ ในคำบริภาษ ความว่า **“ผีกินดับกินโตกินไส้กินพุง”** มีความหมายถึงการแข่งให้ตาย เนื่องจากการดับมีโตมีความสัมพันธ์กับการเป็นอยู่ของชีวิต จึงเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนในการดำรงชีวิตของคน ดังนั้นการขอให้มีดับและโตก็แสดงให้เห็นการเป็นอยู่ของชีวิตและการมีชีวิตที่อยู่ดีมีสุขด้วย

การอ้อนวอนร้องขอขวัญคืนจากผี จะพบว่า “ขวัญ” เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ ดังนั้นการขอ “ขวัญ” คืนจากผีจะทำให้อาการเจ็บป่วยหาย เนื่องจากผีได้ส่งขวัญคืนมาให้ผู้ป่วย แล้วความว่า **เจ็บแข่งขอให้ลา เจ็บขาขอให้เลิก ขอให้เลิกจากแข่งเมื่อสา ขอให้เลิกจากขามือพร้อมเมื่อฮอดแล้วขอให้เจ้าส่งขวัญคืน**

เพื่อขอให้ชีวิตและขวัญมีความสุข ความมั่นคง จึงอ้อนวอนร้องขอให้หายจากอาการเจ็บป่วยด้วย การร้องขอให้หายจากอาการป่วยเป็นการขอร้องให้ผีช่วยขจัดปัดเป่าหรือทำให้อาการป่วยทุเลาเบาบางลง ดังตัวอย่าง

คันแม่न्हวังช้อยไซ้คนนี้ให้ค่อยหายเด้น้อ

ขอให้ลูกกับคายขอให้หายกับบ่อน

ขอแต่มันเป็นปีขอให้ยื่นแสนช่วงเด้น้อ

ขอบให้ล้มให้หายบให้ตายเสียชื่อ

โรคภัยขอให้หยับเส้นฝ้ายให้ย้ายเข้าเส้นไหมขอให้มิดเสียงครางขอให้วางเสียงแอ่ว

(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาดา)

(แปลความ) ขอให้มาช่วยชีวิตผู้ป่วยคนนี้ให้หาย ขอให้ผู้ป่วยรายนี้มีอายุมันขวัญยืนหลายๆปี ถ้าหากมีเคราะห์ไข้ญก็ขอให้ช่วยปลดเปลื้องด้วย โรคภัยไข้เจ็บที่เข้ามารุมล้อมก็ขอให้ขาดไปและหายไปเหมือนกับเส้นด้ายเส้นไหมที่ถูกตัดขาด ขออย่าให้มีเสียงร้องไห้และเสียงครวญครางเนื่องจากการเจ็บป่วย

การอ้อนวอนร้องขอเป็นขั้นตอนสำคัญในบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยา การอ้อนวอนเพื่อร้องขอบางสิ่งบางอย่างกับผีจึงต้องพิถีพิถันเลือกถ้อยคำที่โน้มน้าวใจให้เกิดความเห็นอกเห็นใจ มีความงามในแง่ศิลปะของการใช้ภาษาด้วย อีกทั้งยังสามารถที่จะเป็นถ้อยคำที่ใช้สั่งสอนหรือตักเตือนผู้ป่วยได้ด้วย ดังนั้นถ้อยคำที่ถูกนำมาเรียบเรียงเป็นบทร้องจึงมีลักษณะพิเศษกว่าถ้อยคำธรรมดา มีทั้งไพเราะอ่อนหวาน เสียดสี ล้อเสียน แฝงไว้ด้วยข้อเตือนใจ และ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นถ้อยคำพิเศษที่ใช้ติดต่อสื่อสารระหว่างโลกสามัญและโลกศักดิ์สิทธิ์ผ่านกระบวนการทางพิธีกรรม โดยใช้ภาษาและดนตรีเป็นตัวเชื่อม

จะพบว่าในบทร้องประกอบพิธีกรรมเหยามีการขอซ้ำไปมา ทั้งนี้อาจจะเป็นเหตุผลทางด้านจิตวิทยาของหมอเหยา ที่ต้องการให้เกิดผลทางด้านจิตใจกับผู้ป่วย ในการที่จะสร้างกำลังใจให้ผู้ป่วยต่อสู้กับโรคทางกายของตนเองได้ แม้ว่าโรคทางกายนั้นอาจจะไม่หนักหนาสาหัสเพียงใดนัก แต่เป็นวิธีการปลดปล่อยความกังวลของผู้ป่วยจากความวิตกกังวลเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บที่ตนเองเผชิญอยู่ อีกทั้งการรักษากับแพทย์แผนปัจจุบันแต่ยังไม่ได้ตอบสนองความต้องการทางใจที่แน่นอน การอ้อนวอนร้องขอจึงมักจะประสบผลสำเร็จ คือ ผียินยอมที่จะออกจากร่างกายของผู้ป่วย ผียอมคืนชีวิตและขวัญให้กับผู้ป่วย และผู้ป่วยจะหายจากอาการเจ็บป่วยแต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องรักษาโรคควบคู่กับการแพทย์

แผนปัจจุบันด้วย จะเห็นได้ว่าหมอเหยาจะแสดงปฏิภาณไหวพริบเพื่อตอบคำถามและวินิจฉัยโรคที่ประนีประนอมต่อความรู้สึกและจิตใจของผู้ป่วย

บทร้องประกอบการเหยา มีขั้นตอนพิเศษขั้นตอนหนึ่ง คือ การชู่ หมอเหยาจะใช้การชู่เมื่อกระบวนการอันวอนร้องขอไม่สำเร็จ การชู่ที่ปรากฏในบทร้องจะมีความสัมพันธ์กับการแสดงออกของหมอเหยา กล่าวคือ หมอเหยาจะแสดงออกด้วยการชู่ เช่น การดีด้วยดาบหรือง้าว การเหยียบร่างกายของผู้ป่วย การตีผู้ป่วยด้วยกิ่งสั้มปอย การดีด้วยเทียนเวียนหัวคาคิง (เทียนยาว) การสาดด้วยน้ำมันต์ ฯลฯ และการชู่ด้วยคำพูด เช่น การเยาะเย้ยเสียดสี การด่าทอด้วยคำหยาบ และการขับไล่ ถ้อยคำภาษาที่ใช้มักแสดงออกด้วยถ้อยคำที่รุนแรง เน้นไปในเรื่องเพศมีการใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับเพศด้วย ส่วนดนตรีที่ใช้ในขั้นตอนดังกล่าว หมอแค้นจะเป่าแคนด้วยจังหวะเร่งเร้า รุนแรง เช่น ลายโป้ซ่าย ลายลำเพลินและลายเต้ย ซึ่งลายแคนดังกล่าวจะช่วยส่งอารมณ์โกรธและการแสดงออกที่รุนแรงของหมอเหยาได้ดีที่สุด การชู่สามารถแบ่งตามเนื้อหาเป็น ๒ แบบ ดังนี้

แบบที่ ๑ การชู่ด้วยถ้อยคำเยาะเย้ยเสียดสี

การชู่ด้วยถ้อยคำเยาะเย้ยเสียดสี เป็นการใช้ถ้อยคำเพื่อเสียดสีและเยาะเย้ยในความสามารถ และความมักมากของผี โดยเฉพาะผีแม่หม้าย ขั้นตอนนี้หมอเหยาจะแสดงการละเล่นอวยวะเพศชายจำลองด้วยการลูบไล้และยกขึ้นยกลง บางครั้งมีการล้อเล่นกับผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม หมอเหยาจะแสดงออกด้วยความพึงพอใจ และมีการฟ้อนรำด้วยความสนุกสนาน หมอแค้นจะเป่าแคนในท่วงทำนองลายสุดสะแนนและลำเพลินประยุกต์เพื่อให้ผีเกิดความสนุกสนานบางครั้งผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมจะลุกฟ้อนรำร่วมกับหมอเหยาด้วย ดังตัวอย่าง

ไอ้ยันว่าน้ำไหลลัดเจ้าอย่าพาช้อยแข่ง

น้ำไหลแข่งอย่าพาช้อยไกล

คันว่าเรือตกไต่อย่าลืมถ่อกลับมา

ไอ้ยันว่าเรือเจ้าคาแกงเดเฮ้ย

เอาหัวค_ยแข็งเฮ็ดไม้ถ่อเมื่อเต้อ

ไอ้ยไม้ถ่อกะบ่ได้เอาค_ยบักอ้ายถ่อไป

(บทร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

(แปลความ) ถ้าน้ำไหลอย่าพาพายเรือทวนกระแสน้ำ ถ้าน้ำไหลแรงอย่าได้พายเรือเข้าไปไกล ถ้าเรือตกไปทางใต้ก็อย่าลืมถ่อกลับมา ถ้าหากว่าเรือคาแกงก็ให้เอา.....ทำเป็นไม้ถ่อกลับมา ถ้ามั้ถ่อยังถ่อไม่ได้ก็ให้เอา.....ของพี่ชายเป็นถ่อแทน

คันหาดอกบัวหัวค_ยบานมาทัง

คันสนใจแล้วพายเอาให้ตัววเมื่อ

(บทร้องสำนวนนางกองสี คำชนะ)

(แปลความ) ถ้าหาดอกบัว.....มาทัง ถ้าหากว่าสนใจผีแล้วก็ให้พายคล้องคอเอากลับบ้านไปด้วย

แบบที่ ๒ การขู่ด้วยการด่าทอด้วยคำหยาบ

การขู่ด้วยการด่าทอด้วยคำหยาบ มักจะใช้คำหยาบเกี่ยวกับเรื่องเพศ ส่วนมากจะเป็นการด่าทอผีให้สำนึกและยอมกลับ แต่กลวิธีดังกล่าวจะถูกนำมาใช้น้อยมาก เพราะส่วนมากจะใช้การอ้อนวอนร้องขอ หมอเหยาจะใช้ถ้อยคำที่รุนแรงเกี่ยวกับเครื่องเพศทั้งหญิงและชาย ถ้อยคำเหล่านี้ อาจจะนำมาซึ่งความไม่พอใจให้กับผีได้ ส่วนดนตรีที่ใช้บรรเลงก็จะมีลักษณะที่รุนแรง หมอแคนจะเป่าแคนทำนองเร่งเร้า เช่น ลายสุดสะแนน ลายลำเตี้ยและลายลำเพลินประยุกต์ มีการตีกลองและฉาบเพื่อให้เกิดเสียงดังในเชิงขับไล่ด้วย ดังตัวอย่าง

บักผีห่ามึงเอ๊ย

ส่งมาเว้ายากปากเปี้ยก

บักค_ยเสี้ยกหัวล้าน

บ๋อัยไต่บ้านเพื่อนบ๋อ

(บทร้องสำนวนนางปอน คำปลิว)

(แปลความ) ไ้ผีห่า ทำไม่ถึงได้พุดยาก สอนยาก ไ้หัวล้านทำไมไม่รู้จักกายชาวบ้าน

ฮวายสูอย่าเอ็นกูแม่หมอเด้อ

_ แม่สูกูนั้นเป็นยาคุ

(บทร้องสำนวนนางศรี เหลาเคน)

(แปลความ) พวกแกอย่าได้เรียกฉันว่าแม่หมอ .....เพราะกูนั้นเป็นพระ

บักหน้าชูนามหมาสอนยาก

คั้นว่าเดิบปากจ๋อนสอนไว้กะบ่ฟัง

(บทร้องสำนวนนายคำนึ่ง สุริยา)

(แปลความ) ไ้หน้ามู่กูเหมือนสุนัขสอนยาก ดูปากก็ทำเหมือนสุนัขสอนเท่าไรก็ไม่ฟัง

บักผีห่ามึงเอ๊ยส่งมาเว้ายากปากเปี้ยก

บักค_ยเสี้ยกหัวล้านบ๋อัยไต่บ้านเพื่อนบ๋อ

(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาดา)

(แปลความ) ไ้ผีห่า ทำไม่ถึงได้พุดยาก สอนยาก ไ้หัวล้านทำไมไม่รู้จักกายชาวบ้าน

จากการวิจัย พบว่าการขู่เป็นขั้นตอนที่สัมพันธ์กับการอ้อนวอนร้องขอ และมักจะมีการใช้สัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องเพศ โดยแสดงออกด้วยการร้อง คำพุด และสัญลักษณ์ทางวัตถุ (อวัยวะเพศชายจำลอง) ทั้งนี้ทั้งนั้นพิธีกรรมเหยาอาจจะได้รับอิทธิพลทางความเชื่อเรื่องเพศกับความอุดมสมบูรณ์ (Sex and Fertility) ซึ่งเป็นความเชื่อสากลที่ปรากฏในกลุ่มชนกสิกรรมหลายกลุ่ม และสัญลักษณ์ทางเพศที่พบในบทร้องประกอบการเหยาส่วนมากใช้กับผีร้าย เช่น ผิดง ผีห่า ผีพราย ผีแม่หม้ายและผีร้ายอื่นๆ ซึ่งเชื่อว่าผีดังกล่าวเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยด้วยดังนั้นจึงมักใช้ถ้อยคำหยาบคายเพื่อขู่และขับไล่

๔.๔. การเรียกขวัญและสู่ขวัญ

โดยพื้นฐานความเชื่อของชาวผู้ไท “ขวัญ” หรือ “ห้วน” เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเป็นพลังในการขับเคลื่อนของชีวิตและเกี่ยวพันอยู่กับทุกสรรพสิ่ง ถ้าหากว่าขาดขวัญก็หมายความว่าชีวิตจะหมดหน้าที่ทันที

สาเหตุที่ขวัญไม่อยู่กับร่างกายของผู้ป่วยนั้น มาจากหลายประการ เช่น ขวัญเป็นสิ่งที่ย่อยง่ายเมื่อมีสิ่งที่มากกระทำให้ตกใจหรือกระทบกระเทือนใจอย่างรุนแรงก็จะหลบหนีไป ขวัญตกหล่นและถูกผีแย่งชิงเอาไปเก็บไว้ ร่างกายของเจ้าของขวัญอ่อนแอไม่สามารถที่จะประคองขวัญไว้ได้ ขวัญถูกผีบรรพบุรุษ ผีไท้ผีแดน ผีน้ำ ผีป่า ผีภูเขาและผีอื่นๆ ทำร้าย เป็นต้น โดยปกติผู้ป่วยจะรู้สึกกังวลเกี่ยวกับอาการป่วยของตนเอง แม้จะได้รับการรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันแล้วก็ตามแต่อาการวิตกกังวลก็ยังคงมีอยู่ นอกจากจะอาศัยกำลังใจจากบุคคลใกล้ชิด เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ลูกหลานแล้ว ก็มักจะมีการนำพิธีกรรมเข้ามาช่วยให้เกิดความอบอุ่นใจแก่ผู้ป่วยด้วย

การทำขวัญในพิธีกรรมเหยาปรากฏ ๓ ขั้นตอนที่สำคัญ คือ การสู่ขวัญ การเอาขวัญและการรับขวัญ การสู่ขวัญ เป็นขั้นตอนแรกของการทำขวัญ เมื่อจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีทำขวัญผู้ป่วย เช่น เสื้อ กางเกง ผ้าขาวม้า หวี กระจก แป้ง ไข่ต้ม ข้าวเหนียวหนึ่ง ดอกไม้ เทียน และเงินทองเสร็จเรียบร้อยแล้ว หมอเหยาเป็นผู้ทำหน้าที่สู่ขวัญเรียกขวัญ โดยจะลำเรียกขวัญเพื่อให้ขวัญกลับคืนมาอยู่ในร่างกายของผู้ป่วย ไม่ว่าจะขวัญของผู้ป่วยจะอยู่ที่ใดก็ตามก็จะมีพิธีกรรมสู่ขวัญให้กลับคืนมา ซึ่งคำสู่ขวัญจะเป็นถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวาน เช่น **เอาขวัญเอ๋ยคืนได้ยินเสียงเอิ้นเสียงพายให้เจ้าตัวมาเยื่อเดื่อ อันยาเอ๋ยคันท่ามากินข้าวปูปลาแหวดั่ง เจ็บได้เขาไข้ได้เพ็งเมิงบ้านได้หนึ่งคอย และ ให้ผู้ข้าเอิ้นขวัญทั้งมวลเข้ามาอยู่ในตน คนเจ็บไข้รวมได้สามสิบสอง ตามทำนองเกิดขวัญกำเนิดสามสิบสอง ให้มาคองในมือนี้วันนี้นำเอ๋ยขวัญเอ๋ย** เมื่อหมอเหยาร้องคำว่า “มาเอ๋ยขวัญเอ๋ย” ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมก็จะร้องรับเป็นคำเชิญชวนให้ขวัญกลับเข้ามาอยู่ในร่างกายของผู้ป่วย กลับมาอยู่กับพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ลูกหลานและบ้านของขวัญ เป็นการสร้างความอบอุ่นใจและกำลังใจให้กับผู้ป่วย การเอาขวัญ ก็เพื่อให้ขวัญของคนไข้มาอยู่กับเนื้อกับตัว โดยความเชื่อของชาวผู้ไทผู้ที่มีหน้าที่เอาขวัญของผู้ป่วย คือ ปู่ ย่า ตา ยายหรือพ่อและแม่เท่านั้น เพราะถือว่าเป็นผู้อุโสและผู้ให้กำเนิด มีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนผู้ป่วย การรับขวัญ ก็เพื่อให้ขวัญมีความอบอุ่นและมั่นคงเมื่อได้กลับเข้ามาอยู่ในร่างกายเรียบร้อยแล้ว ผู้ที่ทำหน้าที่รับขวัญได้แก่ สามี ภรรยาและลูก ซึ่งเป็นผู้ที่ทำให้ขวัญมีความอบอุ่นใจและความมั่นคงทางใจไม่หนีหายไปอีก การรับขวัญมักจะมีการเสี่ยงทายไข่เสี่ยงทายดาบหรือจ้าวเสี่ยงทายข้าวสาร ซึ่งการเสี่ยงทายเป็นการทำนายผลของขวัญว่าเป็นขวัญของผู้ป่วยจริงหรือไม่ ชีวิตและขวัญของผู้ป่วยจะอยู่เย็นเป็นสุขหรือไม่ นอกจากนี้ยังมีการผูกข้อต่อแขน และกล่าวอวยชัยให้พรกับผู้ป่วยด้วย

บทเรียกขวัญสู่ขวัญใช้ “ผญาภาษิต” ซึ่งมีความไพเราะ คมคายและเป็นข้อคิด ดนตรีที่ใช้ประกอบเป็นดนตรีทำนองเฉพาะของชาวผู้ไท ได้แก่ ลายผู้ไทน้อย ลายผู้ไทใหญ่ ลายลมพัดพร้าว ลายแมลงภู่ดอกดอกไม้ ลายสร้อย ลายเซ ซึ่งมีจังหวะเนิบช้า อ่อนไหว เศร้าสร้อย ชวนให้เกิดความโศกเศร้าและเวทนา เห็นอกเห็นใจ บางครั้งคล้ายกับเสียงของแม่ที่ขับกล่อมให้ลูกนอน^{๑๓} ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยแบ่งตามความสั้น – ยาวของเนื้อร้อง ขึ้นอยู่กับเวลาในการประกอบพิธีกรรม ถ้าหมอเหยาใช้เวลาในการอ้อนวอนร้องขอมากเวลาของการเรียกขวัญสู่ขวัญก็จะน้อยลง ซึ่งหมอเหยาแต่ละคนจะใช้เวลาในการประกอบพิธีกรรมแตกต่างกันด้วย การเรียกขวัญสู่ขวัญแบ่งได้ ๒ แบบ ดังนี้

^{๑๓} สัมภาษณ์ พัน กุลสอนนาม, หมอแคน, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๘.

แบบที่ ๑ การเรียกขวัญและสู่ขวัญด้วยบทร้องขนาดสั้น

การเรียกขวัญและสู่ขวัญด้วยบทร้องขนาดสั้น เนื้อหาจะเกี่ยวกับการเรียกขวัญให้กลับคืนมาอยู่ในร่างกาย การให้สินบนหรือของแลกเปลี่ยน ได้แก่ ข้าวปลาอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เงินทอง และสัตว์เลี้ยง เพื่อให้ขวัญได้กลับเข้ามาสู่ร่างกาย การขอให้ขวัญได้มาอยู่ร่วมกับ พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ลูก หลานเหลน การอวยชัยให้พรแก่ผู้ป่วยเพื่อให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ การเรียกขวัญและสู่ขวัญจะเชิญชวนด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน ไพเราะ ใช้โวหารความเปรียบที่เกินจริงและโวหารอุปมา เช่น ลักษณะของบ้านเรือน ส่วนดนตรีใช้ประกอบ ได้แก่ ลายผู้ไถน้อย ลายผู้ไถใหญ่ ลายสร้อยและลายแมลงภู่ดอมนกไม้ ซึ่งมีท่วงทำนองที่เนิบนาบ ใช้ขับกล่อมผู้ป่วยและขวัญของผู้ป่วยเพื่อเชิญชวนให้กลับคืนมาสู่ร่างกายโดยเร็ว

บทเรียกขวัญและสู่ขวัญได้อธิบายลักษณะต่างๆ ของขวัญในสภาพขวัญหนีออกจากร่างกาย ซึ่งขวัญได้หนีออกจากร่างกายไปพบกับสิ่งต่างๆ ที่น่ากลัว ดังนั้นจะต้องทำการเรียกขวัญสู่ขวัญให้กลับคืนมาสู่ร่างกายและบทเรียกขวัญและสู่ขวัญมีความงามในการเล่นคำซ้ำ ดังตัวอย่าง

ลางเทื่อไปทางท่งถึกแดดขวัญนอน

ลางเทื่อไปทางดอนถึกลมขวัญล้ม

ลางเทื่อเห็นหมุ่นกขวัญลูกตกใจ

ลางเทื่อเห็นหมุกาขวัญนางตกสะท้าน

ลางเทื่อเห็นหมุ่ม้าขวัญนางเกรงกลัว

ลางเทื่อเห็นหมู่วขวัญนางยำย้าน

ลางเทื่อเห็นหมุ่นขวัญลูกหนีคิ่ง

ลางเทื่อเห็นนูปลิงขวัญนางหนีเนื้อ

ลางเทื่อเข้าป่าแฝกขวัญตื่นงูสา

ลางเทื่อเข้าป่าคาขวัญตื่นงูเห่า

ลางเทื่อยามเข้าเหล่าขวัญเจ้าหลงทาง

ลางเทื่อยามเข้าดงขวัญเจ้าหลงบ้าน

ลางเทื่อดำสะดุดต้องขวัญหัวหมิงเมื่อย

ลางเทื่อดกบวบน้ำขวัญเจ้าวังเหงา

แม่กะฮ้องเฮียกเอิ้นขวัญแข่งคืนมา

แม่กะฮ้องเฮียกเอิ้นขวัญขามาสู่

ให้คืนมาสู่เนื้อเสมอด้ามดั่งเดิมมาเดื่อ

มาเดื่อขวัญเอ๊ย มาเดื่อขวัญเอ๊ย

(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาดา)

(แปลความ) บางครั้งขวัญไปทุ่งถูกแดดขวัญก็นอน บางทีขวัญไปทางดอนถูกลมก็ล้ม บางทีเห็นหมุ่นกขวัญก็ตกใจ บางทีเห็นหมุกาขวัญก็ตกสะท้าน บางทีเห็นหมุ่ม้าขวัญก็กลัว บางทีเห็นหมู่วขวัญก็เกรง บางทีเห็นหมุ่นขวัญก็หนีออกจากร่างกาย บางทีเห็นนูปลิงขวัญก็หนีออกจากร่างกาย บางทีเข้าดงหญ้าแฝกขวัญก็กลัวงูสา เข้าป่าหญ้าคาขวัญก็กลัวงูเห่า เข้าป่าละเมาะขวัญก็กลัวหลงทาง เข้าดงก็กลัวหลงบ้าน บางทีขวัญเดินสะดุดก็ล้ม บางทีตกหนองบึงควายนอน ขวัญก็วังเหงา แม่ก็เรียกขวัญเจ้าคืนมา ขวัญแข่งให้เดินกลับมา ขวัญขาก็ให้เดินกลับมา ให้กลับคืนมาอยู่ในร่างกายดั่งเดิม มาเถิดขวัญเอ๊ย

บทเรียกขวัญและสู่ขวัญบางบทใช้บทพูดเกริ่นนำและลำเพื่อขยายบทพูด กล่าวถึงการเชิญขวัญให้กลับมายู่บ้านเรือนของตน กลับมาหาญาติพี่น้องและลูกหลานที่คอยเฝ้าการกลับมาของขวัญ ความว่า *ขวัญเอ๊ยขวัญอยู่ไสกะมาเอือนมาซานมาตุ้มลูกตุ้มหลานเดื่อพี่น้อง...ลูกเต็มบ้านหลานนั้นเต็มเอือนซาน* มีการเชิญขวัญให้กลับมากินข้าวปลาอาหาร ความว่า *มากิน*

ข้าวปุปปลาแนวแดง และ มากินข้าวกินปลาละลายสวยแสงสะท้อนนี้ มาเด้อขวัญมากินข้าวปุปปลา
ผู้ยอแดง และ ขวัญเอ๊ยมากินข้าวมากินปลามื้อนี้ดีล้วนสุ่นแนว และการอวยพรให้หายจาก
ความเจ็บไข้ได้ป่วย ความว่า เจ็บได้เขาไข้ได้เพ็งเม็งบ้านได้นั่งคอย และ นอนเจ็บกะว่าเขา
นอนไข้กะว่าดี นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ที่ขวัญได้เดินทางไป เช่น หัวไร่
หัวนา และสิ่งที่ทำให้ขวัญไม่สามารถเดินทางกลับมายู่ในร่างกาย คือ ผี เช่น ผีไร่ ผีนา ผีป่า ฯลฯ

บทเรียกขวัญสู่ขวัญสะท้อนให้เห็นสัมพันธภาพและความผูกพันของบุคคลในครอบครัว
และความเป็นญาติพี่น้องของชาวผู้ไท เช่น ความสัมพันธ์ของพ่อ แม่ ลูก เมียและญาติพี่น้อง ความ
ว่า ลูกเมียพี่น้องถ้าเงินคำเพิ่นคอยแดง และ ญาติทั้งหลายนั่งถ้าไต่บ้านนั่งคอย และ ทั้ง
ลูกเมียพี่น้องญาติทั้งหลายกะนั่งคอย และ มาได้มาอยู่หน้าพ่อแม่หน้าอายหน้าห้อง ญาติพี่
น้องเฮากะหลาย ข้าวเฮากะหลายนาเฮากะยังกว้าง และการที่มีบุคคลสำคัญ เช่น พ่อ แม่ ลูก
เมียและญาติพี่น้องมาร่วมในพิธีกรรมการเรียกขวัญสู่ขวัญจึงเป็นการสร้างความอบอุ่นใจและความ
มั่นคงทางใจให้กับผู้ป่วยด้วย นอกจากนี้ยังพบว่า มีการผูกข้อต่อแขนให้ขวัญของผู้ป่วยมาอยู่กับ
ร่างกายตลอดไป และเชิญผีไฟผีดินซึ่งเป็นร่างทรงของหมอเหยามาช่วยปกปักรักษาและคุ้มครอง
ผู้ป่วยให้อยู่ดีมีสุขด้วย ดังตัวอย่าง

(พูด) ขวัญเอ๊ยขวัญอยู่ใสกะมาเฮือนมาชานมาตุ้มลูกตุ้มหลานเด้อพี่น้อง ขวัญเอ๊ยมาแห่น
หนามาอนเฮือนนอนชานมากินข้าวปุปปลาแนวแดง ลูกเต็มบ้านหลานนั้นเต็มเฮือนชาน พาลูกสาว
ลูกชายมาป่าทิมเฮือนชานมาป่าปล่อย ลูกหลานพรา้พ้อมบปะทิมปล่อยวาง

(ลำ) เอาขวัญเอ๊ยคนไต่ยินเสียงเอิ้น	เสียงพายให้เจ้าต่ามาเยอเด้อ
อันยาเอ๊ยคนว่ามากินข้าวปุปปลาแนวแดง	เจ็บได้เขาไข้ได้เพ็งเม็งบ้านได้นั่งคอย
อย่าสุไปหัวไร่ให้เพิ่นไต่เอิ้นหา	อย่าสุไปหัวนาให้ต่าวคินมาบ้าน
ลูกเมียพี่น้องถ้าเงินคำเพิ่นคอยแดง	ผีไต่กะว่าถิกแล้วผีนากะว่าถิกนำ
เจ้าขวัญเอ๊ยอย่าฟ้าวไปเกิดกลางบ้าน	ให้เจ้าต่าวละมาสา
มากินข้าวกินปลาละลายสวยแสงสะท้อนนี้	มาเด้อขวัญมากินข้าวปุปปลาผู้ยอแดง
ญาติทั้งหลายนั่งถ้าไต่บ้านนั่งคอย	ฝ้ายเส้นนี้เพิ่นสิผูกเอาแขนขวา
นอนเจ็บกะว่าเขานอนไข้กะว่าดี	ในชาพากันมาบ้านในคิงพากันมาแข่ง
ขวัญเอ๊ยอยู่กายมานอนข้างเคียงร่างกะว่ามีแสง	ทั้งลูกเมียพี่น้องญาติทั้งหลายกะนั่งคอย
ขวัญเอ๊ยมากินข้าวมากินปลามื้อนี้ดีล้วนสุ่นแนว	สาวเครือวัลย์รักษาข้างวันคินรักษาแดง
ยังสิปลุกหอคำแก้วหอโองเอ๊ยสถานแดง	มาเด้อขวัญเอ๊ยอย่าสุไปหมายป่าแฮ้ว
ลูกหลานท่านกะนั่งคอยโอ๊ะโอ้ย มาขวัญเอ๊ย มาเด้อขวัญเอ๊ย มาเด้อขวัญเอ๊ย (ร้องรับ)	

(บทร้องสำนวนนายลอย การุญ)

(แปลความ) ขอให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว หลับมาอยู่บ้าน อยู่กับลูกเมีย ซึ่งคอยจัดหา
ข้าวปลาอาหารไว้ให้เรียบร้อยแล้ว ขวัญอย่าได้ทิ้งลูกทั้งเมียไปเลย ถ้าได้ยินเสียงเรียกก็ขอให้ขวัญ
กลับคืนมา ขอให้กลับมากินข้าวปลาอาหาร โรคภัยไข้เจ็บก็ให้หาย ไม่ว่าจะขวัญจะไปอยู่ที่ใด ทั้งหัว
ไร่ปลายนา ก็ขอให้กลับมากินลูกเมียพี่น้องคอย เงินทองก็จะจัดหาให้ อย่าได้ล้มหายตายจากขอให้กลับมา

กินข้าวกินปลา ก่อน ถ้าผูกแขนด้วยฝ้ายมงคลแล้วขอให้เจ้าขวัญกลับมา โรคภัยไข้เจ็บอันใดก็ขอให้หาย ขอเพียงให้ขวัญกลับมาอยู่ในร่างกาย สาวเครือวัลย์ (ผีแทนประจำร่าง) ก็บอกว่าอาการป่วยไข้จะดีและหายเป็นปกติ ถ้าหายแล้วเดือนสามถึงเดือนสี่จะพาไปลงเลี้ยงผีให้เกิดความสนุกสนาน นอกจากนี้ยังจะสร้างหอให้เป็นที่อยู่อาศัยด้วย ขอเพียงแต่ขวัญกลับคืนมา เสื้อผ้าอาภรณ์หรืออาหารอันใดที่อร่อยและมีประโยชน์ก็จะจัดหามาให้ ขอให้ขวัญกลับคืนมาด้วย

บทเรียกขวัญและสู่ขวัญมีการผูกขวัญ หลังจากที่เชิญขวัญให้กลับเข้ามาสู่ร่างกายแล้ว จะใช้กัญแจเหล็กและกัญแจทองมาคล้องขวัญ แล้วเอาไปผูกไว้กับเสาหรือหลักไม้ ซึ่งก็คือ ร่างกายของผู้ป่วยนั่นเอง เพื่อไม่ให้ขวัญของผู้ป่วยหนีหายไปอีก ดังตัวอย่าง

คันแมนส่งขันพลูอยู่นำขันห้า	สิบขวัญโหมมาเต้าขวัญเจ้ามาโฮม
คันแมนเอาขวัญโห่เพื่อนั้นไปใส่เฮื้อ	เอาขวัญเนื้อไปใส่คิงเต๋นา
โอ้ยคันสิขอเอากะแจเหล็กบให้ไผมาคล้อง	ขอกะแจทองบให้ไผมัดมามัง
สิบไปผูกเขาใส่หลักไว้แล้ว	สิบไปเซาท้าวใส่คิงผู้ผูก
บให้ฮ้องของกูปให้หนีไปนำผี	คันแมนให้หนีนำเพื่อนแล้วหน้า

(บทร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

(แปลความ) ส่งขวัญพลูและขันห้าแล้วก็ขอให้ขวัญของท่านกลับมาอยู่ในร่างกายเถิด เอาขวัญหัวมาใส่หัวเอาขวัญเนื้อมาใส่ในร่างกาย จะขอเอากัญแจเหล็กและกัญแจทองมาคล้องขวัญไม่ให้ใครมาไขกัญแจออก เมื่อใส่กัญแจแล้วจะเอาขวัญไปผูกไว้กับหลักไม้ ไม่ให้ขวัญหนีไปกับผีอีก

บทเรียกขวัญและสู่ขวัญ ใช้คำอ่อนหวานเกี่ยวกับการโอบอุ้มขวัญและรักษาขวัญให้มีความสุขสบาย เสมือนว่าขวัญเป็นลูก นอกจากนี้ยังมีการอวยพรให้ขวัญมีอายุที่ยืนยาวด้วย ดังตัวอย่าง

คันมือนี้แล้วสิบขวัญโหมมาเต้าสิบขวัญเจ้ามาโฮม	ข่อยกะส่งขวัญคืนให้เจ้าตื่นมาบ้าน
โอ้ยคันว่าแล้วเพื่อนบได้ทิมเจ้ากลางทาง	บได้วางเจ้ากลางท่งดอกหนา
เพื่อนกะคว่าไปอุ้มตนเจ้าใส่เพลลา	ให้เจ้านั้นหมั้นแสนปีมีนั้นแสนชั่ว
สิบขวัญโหมมาเต้าสิบขวัญเจ้ามาโฮม	เอาขวัญมาใส่เนื้อเอาเนื้อมาใส่คิง

(บทร้องสำนวนนางคำปุ่น บุนนท์)

(แปลความ) ขอให้ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวด้วยเถิด (มาเย้อขวัญเอ้ย) ขวัญอย่าได้ตกใจหรือเสียใจเลยนะเพราะเจ้าของขวัญไม่ได้ทิ้งให้อยู่ในป่าเพียงลำพัง ถึงอย่างไรเจ้าของขวัญจะยังโอบอุ้มและต้องการให้ขวัญกลับคืนมาอยู่ด้วยเหมือนเดิม ขอให้เจ้าของขวัญจงมีอายุมั่นคงขวัญยืนนับหมื่นปีและอยู่จนถึงแสนชั่วอายุคน

บทเรียกขวัญและสู่ขวัญมักจะกล่าวถึงการเชิญขวัญให้กลับเข้ามาในบ้านเรือน ความว่า *หนึ่งเฮือนแปดหญ้าแปดมุงหนา มาหนึ่งเฮือนแปดหญ้าคามุงถี้ และ คันเจ้ามาแล้วมาอยู่เฮือนแป้นแผ่นหนา หญ้าแปดมุงหนาหญ้าคามุงถี้เฮาเอ้ย* จากการศึกษาจะพบว่า “เฮือน” ของชาวผู้ไทมีความสำคัญมากโดยเฉพาะเป็นที่อยู่ของผีเชื้อ (ผีบรรพบุรุษ) หรือบางครั้งเรียกว่า “ผีแจ” ซึ่ง

เป็นความเชื่อดั้งเดิมของไทยดำ กล่าวคือ เมื่อเวลาบุคคลสำคัญในบ้านตายจะมีพิธีเชิญวิญญาณของผู้ตายเข้ามาอยู่ใน “หิ้งผี” หรือเรียกว่า “พิธีเชิญผีขึ้นเรือน”^{๙๔} ซึ่งอยู่บนบ้านของผู้ตาย ลูกหลานจะทำการเคารพบูชาและเซ่นไหว้หิ้งผีด้วยการหาข้าวปลาอาหาร น้ำดื่ม เหล้าและดอกไม้ไปวางไว้บนหิ้งผี ลักษณะดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการเรียกขวัญสู่ขวัญของผู้ป่วย เพราะเชื่อว่า “ขวัญ” มีความหมายว่าผีหรือวิญญาณที่มีอยู่ประจำตัวมนุษย์^{๙๕} เมื่อขวัญหนีออกจากร่างกายจะต้องเชิญให้ขวัญกลับมาอยู่ในร่างกายและอยู่ภายในบ้าน เพราะบ้านเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของบุคคลในครอบครัว ดังตัวอย่าง

ให้ขวัญเจ้ากลับคืนมากินข้าว

นั่งเอนแปดหญ้าแฝกมุงหนา

มานั่งเอนแปดหญ้าคามุงถี่

มากินดื่บไถ่กล้ามากินหน้าไถ่แดง

มาเย้อขวัญเอ๋ย มาเย้อขวัญเอ๋ย มาเย้อขวัญเอ๋ย (ร้องรับ)

(บทร้องสำนวนนางปอน คำปลิว)

(แปลความ) ให้ขวัญกลับมากินข้าว นั่งเอนที่มุงด้วยหญ้าแฝกและหญ้ามุงอย่างดี ขอเชิญขวัญมากินดื่บไถ่อันใหญ่และงาม ขอให้ขวัญกลับมา

การเรียกขวัญสู่ขวัญด้วยบทร้องขนาดสั้นกล่าวถึงการให้สินบนหรือสิ่งของแลกเปลี่ยนแก่ขวัญ ได้แก่ ข้าวปลาอาหาร และแก้วแหวนเงินทอง เนื่องจากเชื่อว่าขวัญเดินทางหลงเข้าไปอยู่ในป่า และเดินวนเวียนอยู่ในป่าจนขวัญของผู้ป่วยอ่อนล้าหมดแรง ดังนั้นจึงมีการเรียกขวัญให้มากินข้าวกินปลาเพื่อให้มีเรี่ยวแรงและพลังกำลัง ซึ่งการทำให้ขวัญมีเรี่ยวแรงและพลังกำลังก็หมายถึงอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วยจะหายเป็นปกติด้วย ดังตัวอย่าง

ให้เจ้ามากินข้าวขุนแต่งใส่พาของมวลมา

พร้อมทุกสิ่งขุนจัดหาเดาเอาไว

มาเย้อขวัญเอ๋ยเชิญมาเด้นอขวัญเอ๋ย

เจ้าเข้าในกายให้หายป่วย

มากินข้าวพาเงินตกแต่ง

พาคำแบ่งแต่งแล้วพาแก้วแลพาทอง

(บทร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

(แปลความ) ขอให้ขวัญเจ้ามากินข้าวกินปลา มีพร้อมทุกสิ่งซึ่งขุนจัดหาเอามาไว้ให้ มาเถิดขวัญขอให้เข้ามาอยู่ในร่างกายและให้หายเจ็บไข้ได้ป่วย มากินข้าวกินปลา มารับเงินรับทองที่จัดไว้ให้ในถาดเงินถาดทอง

จากการวิจัยพบว่า การเรียกขวัญและสู่ขวัญด้วยบทร้องขนาดสั้น มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียกขวัญให้กลับคืนมาอยู่ในร่างกาย การให้สินบนหรือของแลกเปลี่ยน เช่น ข้าวปลาอาหาร และแก้วแหวนเงินทอง มีการอวยชัยให้พรแก่ผู้ป่วย ภาษาที่ใช้มีความไพเราะอ่อนหวาน ส่วนดนตรีก็มีจังหวะที่เนิบนามีลักษณะของการเชื่อเชิญเพื่อให้ขวัญกลับคืนมาอยู่กับร่างกายของผู้ป่วยและไม่หนีหายไปอีก

^{๙๔} วาสนา อรุณกิจ, “พิธีกรรมและโครงสร้างทางสังคมของลาวโซ่ง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๓.

^{๙๕} เสฐียรโกเศศ, รสวรรณคดี, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๐.

แบบที่ ๒ การเรียกขวัญและสู่ขวัญด้วยบทรื่องขนาดยาว

การเรียกขวัญและสู่ขวัญด้วยบทรื่องขนาดยาว มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเชิญขวัญ การอวยพร การให้สินบนกับขวัญ ถ้อยคำที่ใช้ก็มีความไพเราะอ่อนหวาน มีการใช้ภาพพจน์ และสัญลักษณ์ โดยเฉพาะสัญลักษณ์ที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วย เช่น มด แมลง เหลือบ ยุงและริน ดนตรีที่ใช้ประกอบในการเรียกขวัญสู่ขวัญจะมีท่วงทำนองที่ไพเราะสอดคล้องกับท่วงทำนองลำของหมอลำเหย้า มีลักษณะของการขับกล่อมและปลอบประโลมเพื่อให้เคลิบเคลิ้ม ลายแคนที่ใช้จึงมักใช้ลายผู้ไท น้อยทางยาว ผู้ไทใหญ่ทางยาว บางครั้งมีการใช้ลายแมลงภู่ออมดอกไม้และลายลมพัดพร้าวเป่าสลับกันด้วย

บทเรียกขวัญและสู่ขวัญที่เชิญขวัญให้กลับมาอยู่ในร่างกาย และมีการคัดเลือกขวัญเอาเฉพาะขวัญดีให้อยู่ในร่างกาย ส่วนขวัญที่ไม่ดีก็ให้ออกไปจากร่างกาย ความว่า *ไอ้ไอ้ยักษ์ขวัญ ฮ้ายให้ออกหนี ขวัญบ่ดีกะอย่าอยู่ ขวัญเจ็บบ่อย่าอยู่ได้ขวัญไช้อย่าอยู่ชาน* มีการเชิญขวัญให้มาอยู่ในบ้านเรือนหลังใหญ่และเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่เหมือนอย่างที่บ้านขวัญเคยทำ ซึ่งถ้อยคำภาษามีสัมผัสคล้องจองที่ไพเราะ ความว่า *ขวัญเอ้ยคันแมนเจ้ามาแล้วมาอยู่เฮินแบ้นมุงหนา หญ้าแฝก มุงหนาหญ้าคามุงถึเฮาเอ้ย คันว่าเจ้ามาแล้วคันว่ามาเกือเปิดใส่ฮางไม้ไผ่ มาเกือไก่ใส่ลานหิน ค้าเฮาหนา*

มีการให้สินบนแก่ขวัญ ได้แก่ อาหารและเงินทองเพื่อเชิญให้ขวัญกับมาอยู่ในร่างกายของผู้ป่วย ความว่า *คันแมนมาฮอดแล้วกินไก่ผู้สูงเอ้ยท้อลำฟ้าว คันแมนมาฮอดแล้วกินไก่ผู้หัวโต ท้อลำดาล* บางครั้งมีบทพูดที่กล่าวถึงการจัดเตรียมข้าวปลาอาหารเพื่อนำไปขอขวัญจากแดนที่อยู่บนฟ้า ความว่า (พูด) *เฮ้าฮ้านี้ซุ่มเจ้ากะแต่งกะแบ่ง เฮาพาขวัญมาโจอม มายกมายอหาพาข้าว ไปให้ผีเซ้อ ผีให้ผีแทนเพิ่นกิน แต่งขันห้าขึ้นมาสไปขอขวัญกับไต่กับถนอยู่เทิงฟ้า ขอให้ขวัญ อยู่ดีมีสุขอย่าปะอย่าทิ่มกะตนกะโตได้บาดนี้ และ (พูด) แต่งขันห้า พาข้าวเบ็งเพิ่นสิกินหยั่ง ไช้ไก่ หมู ควายนา ควายทาม (ปู) เพิ่นสิกินหยั่งกะตามใจเพิ่น*

บทเรียกขวัญและสู่ขวัญที่มีขนาดยาวจะปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับการเชื่อเชิญขวัญให้กลับเข้ามาสู่ร่างกาย การอวยพรผู้ป่วย (เจ้าของขวัญ) เช่น อวยพรให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ อวยพรให้มีอายุยืนและอวยพรให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรง ความว่า *คันว่าขอชีวิตหมั้นพันปีบให้หล่า สิบปีบให้เฒ่าแก้วร้อยให้หนึ่งยี่น* การอธิบายลักษณะของขวัญในขณะที่ยื่นออกจากร่างกายว่าได้รับความทุกข์และเผชิญกับภัยอันตรายมากมาย ความว่า *คันว่าขวัญเจ้านั้นไปตกโสกเป็นคนหล่ม ไปตกตมเป็นคนคว้างคันว่าไปตกบวคนั้นควายดำ คันว่าไปตกข้านั้นควายด่อน คันว่าขวัญเจ้านั้นแบกค้อนสองลำบ่หนอ คันว่าย้ายจากบ้านไปเอาป่าเฮ็ดเฮินบ้อ* นอกจากนี้ยังปรากฏการร้องขอให้เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือขวัญ การตามขวัญและการรับขวัญ ความว่า *คันว่าตกน้ำกะให้พากันงมคันว่าตกตมกะให้พากันค้น คันว่าตกลงฮูให้น้องหักไม้แห่คันว่าขึ้นกกไม้ให้เจ้าแก่ชาลง* บทเรียกขวัญและสู่ขวัญขนาดยาวปรากฏภาพสะท้อนเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิม ได้แก่ ความเชื่อเรื่องแดน ในฐานะเป็นผู้สร้างมิ่ง ขวัญและแนบผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธ

ศาสนา ได้แก่ เรื่องบาป - บุญ กรรมและสังขารของมนุษย์ ถ้อยคำภาษาที่ใช้มีความไพเราะ สละสลวย ใช้สัญลักษณ์และโวหารเปรียบเทียบเพื่อให้ขวัญกลับเข้าสู่ร่างกาย ดังตัวอย่าง

อ้าวคันมีชันหมากแก้วพลุพันนั้นยอเย็น
 คันมาแคว้หมากเจาะแคว้หมากเจ็จาเว้าต่อกัน
 คันขวัญมิ่งยังแขวนคันขวัญแนยยังห้อย
 อ้าวคันว่าปีเดินนั้น
 กระจเป็นผาแหล่ ๆ กระจแจยอดอ่อน ๆ
 คันว่าสายตาดหลวงเจ้ามาขาดพอฮอย
 (พูด) ขวัญเจ้าเที่ยวขนาดขวัญชวบปีชวบเดือน
 (ลำ) อ้าวคันสับขวัญเจ้าบ่เต้า
 คันฝนตกเจ้าผัดดุงไปหน้า
 คันว่าขวัญเจ้านั้นไปตกโสภเป็นคนหล่ม
 คันว่าไปตกบวกนั้นควายดำ
 คันว่าขวัญเจ้านั้นแบกค้อนสองลำบ่หนอ
 คันไปเอาดาวเอาเดินไปเฮ็ดแสงกระจบองใต้
 คันไปหักพดไม้ต้นตำมาฮองนอน
 คันว่าแพรข้าวม้าปุ่ได้เจ้าผัดนอน
 คันทางตื่นเจ้าจะมีมดง่าม
 คันว่าขวัญเจ้านั้นคันไปถากกกไม้ตามป่า
 คันว่าทางเว้าเจ้าหลงป่าบ่กลับตัว
 คันแม่นแดดออกกินน้ำฮอยควาย
 อ้าวคันทางฟ้าแหล่ ๆ กระจแจยอดอ่อน ๆ
 คันบิดาให้มารดานั้นพ่อแม่
 คันแต่งหุ่นนั้นเบ็งขาคันแต่งตานนั้นเบ็งซ้ายบ่หนอ
 คันว่านางเกิดตำตาหิ้งนั้นเม็งลุ่ม
 คันว่าเป็นคือนางสิสุดคายอยู่บ้อ
 คันบ่อนนึ่งเจ้าสิให้เป็นหนอง
 คันบ่ล้มนั้นเทียบหมอน
 บ่ได้นอนคิงนั่งทางซ้ายอดเข้าแกนบ่หนอ
 คันว่าขวัญหนึ่งนั้นกระจไปอยู่ท่งนา
 คันว่าจิตผีผู้เจ้าไชยากใจผู้เจ้าป่วย
 สิบปีบ่ให้เฒ่าเก้าร้อยให้หนึ่งยี่น
 คันแจ(ต)นั้นโตโหลง แลโพงนั้น(ต)ใหญ่
 คันสิบักกกไม้หนักดมันไปตาง

คันมาแคว้หมากแดงมีแสงเจ้าสาก่อน
 เอ้อคันว่าขวัญหนึ่งนั้นเต้อตุลกระหม่อม
 คันว่าปลายมันตั้งกกมันเวกระจตามลำ
 ดาวเดินกระจแกมถ้ายเดหนา
 ย่านเป็นผาอ่อน ๆ สีสิ่วขอบแดง
 คันว่าสายตาน้อยเจ้ามาขาดพอพัน
 เก้าขวัญเจ้าบ่มาโฮม
 คันฟ้าฮ้องเจ้าดุงไปไกล
 ไปตกตมเป็นคนคว้าง
 คันว่าไปตกชานนั้นควายด่อน
 คันว่าย้ายจากบ้านไปเอาป่าเฮ็ดเฮินบ้อ
 ไปหักพดไม้ต้นสูงนั้นฮองนึ่ง
 คันว่าสาตบ่มีหมอนหัวไปซอนป่าหญ้า
 คันว่าหัวเจ้าจะมีมดลีน
 ทิ้งเหลือบยุงลินกินเจ้ากระจจนเหลืองน้อ
 คันไปถากหมากสีตามาบึงป่น
 คันฝนตกเจ้ากินน้ำให้ยแหก
 ขวัญเจ้าฝนตกกระจแข่งน้ำแก่งกระจลอย
 คันทางฟ้าเก่าก่อนกระจสีสิ่วปนแดง
 คันว่ามารดาแก้วเพิ่นนั้นผู้แต่งมา
 คันว่าไปบ่อนั้นแกนนั้นเพิ่นส่งมา
 คันว่าเป็นจั้งซีสิสุดทางบ่หนอ
 หรือสิสุดคือกล้วยหรือสิส่วยคือปลี
 คันบ่อนนอนเจ้าสิให้เป็นน้ำ
 คันบ่อนอนนั้นเทียบเสื่อ
 ขวัญเจ้านั้นสิแบ่งค้อนนั้นสองกำบ้อ
 คันว่าขวัญหนึ่งนั้นกระจไปครองอยู่ท่งสูง
 คันว่าขอชีวิตหมันพันปีบ่ให้หล่า
 คันสิบักไม้ันตั้งตันบักคนให้ตั้งป่า
 (ต)โหลงใส่เค็งร้อย(ต)น้อยใส่เค็งพัน
 คันสิบักกกไม้หนักยงมันไปแปน

คันทว่าสืบพระองค์อยู่ชั้นห้าชาวพระองค์อยู่ชั้นสี่ธรณีอยู่ชั้นใต้ทั้งห้าให้หลังแล
 คันทว่านางผู้นี้บาปแต่ก็กรรมนั้นแต่เดิม หรือว่าบาปนกเขนหรือว่าเวรนกคุ้ม
 คันทสิทำบุญสร้างอาณิสสงส์สิยู่สง จับมาขึ้นเคอเฟอขึ้นข้างคิงนางน้อยอ่อน
 คันทว่าสังขารนี้เมืองคนมันบ่เที่ยง มันสิสุดคือกล้วยมันสิสวยคือปลี
 คันทว่าเหลียวขึ้นฟ้าเดินดาวแจ่งจ่างปาง คันทว่าคนล้มให้ชาวสักร่างมาก่อนแต่
 คันทสิดายลงให้ชาวสักรขึ้นคันทสายเป็นแม่่นสายฝ้าย สายโยนมาแม่่นสายป่านแลนา
 คันทสายโอบบ่ให้ขาดเป็นบั้น คันทสายโอบบ่ให้ขาดเป็นท่อน
 บ่ให้ล้มนั้นคือขอบบ่ให้นอนนั้นคือไม้ บ่ให้นอนข้อหล้อโฮฮังเป็นไม้ท่อน
 โอยนางงามเอี้ยเจ้าอย่าไปกับผี เจ้าอย่าหนีไปกับเพิ่น
 คันทว่าข้าวบ่กินเจ้ากะอิมท้อง คันทว่านอนสิมัดอิมพุงอยู่น้อ

(พูด) ชุมเจ้าเป็นคนป่วยยีน วิญญาณและจิตใจชุมเจ้าวังเวง

(ลำ) ขวัญเจ้าข้าวบ่กินกะอิมท้องนอนสิกะอิมพุง คันทแม่่นขวัญเจ้านั้นสามสิบสองมาเด้า
 เก้าขวัญนั้นมาโฮมเด้อคันทขวัญมิ่งเจ้ากะหล้า ขวัญตาเจ้ากะสายคันทว่าขวัญหูพร้อม
 ขวัญคางพร้อมพร้าหนา คันทว่าขวัญจิตทางในขวัญใจทางนอก
 ใจโหลงเจ้าผัดตกตำด้อย ใจน้อยเจ้าผัดอ่าวฮวนเฮ
 คันทว่าขวัญคอข้างคิงกลมเจ้าน้อยอ่อน คันทว่าขวัญกิ้งก้อยขวัญน้อยให้เจ้าคิน
 คันทว่าขวัญงอนตันทางหลังนั้นมาไหล ขวัญตีนขวาเจ้าย้ายขวัญตีนซ้ายเจ้าเว
 คันทว่าเจ้าไปไกลไปไกลบ่ฮู้ข่าว คันทว่าบ่เห็นงอนตันเห็นสันบ่อนเจ้าไป
 โอยคันทว่าวก ๆ เจ้าผัดไปแกมฮอย คันทวอย ๆ เจ้าผัดไปแกมหมู
 ดิ่ง ๆ ตกหมูมิ่ง ดิ่ง ๆ ตกหมูมั่ง โอยผู้ใดได้ส่งมาบั้นข้าวหาอินางเอี้ย
 บั้นข้าวน้อยบั้นน้ำอ้อยออยไว้ส่งบ่มา คันทว่าญาติพี่น้องอวาอานันพ้อมแม่

(พูด) ขวัญเจ้านั้นไปแล้วยังแต่ฮูปซี่หัลลายทิมไว้ให้เจ้าแยง โอยเสียดายฮูปเจ้าได้ เสียดาย
 ทรงเจ้าได้ เหลือแต่ฮูปซี่ฮ้ายผัดแพงไว้ให้เจ้าแยง

(ลำ) คันทมาบคคือกับค้างคันทมาบางคือกับมิด โอยทำอิดเกาก่อนสิพรหมสาระบาดบ้อ
 คันทว่าพระอินทร์นั้นพระพรหมนั้นพร้อมพร้า ยมบาลกะอยู่ทางหน้าทังข้าอ่วยมา
 คันทติดทุกขนั้นลำหนาไปติดขานันลำดัวบ่น้อ คันทว่าโทษบ่ทันท้อขาไบคามัดไสบ่น้อ
 คันทว่าโทษบ่พอลงไม้ค้อน เจ้าตัดไม้ส่ำปลายแดง ๆ มาเหยยใส่
 คันทว่าตัดไม้ค้อนไม้ข้าทางเขนิน คันทเอาเขกนั้นมัดคอกแล้วบ้อ
 คันทเอาบ่อนั้นมัดคอกแล้วบ้อ คันทเอาตอกนั้นมัดดินแล้วบ้อ
 โอยขออนุญาตนำเจ้าขอแก้เชือกมัดคอก ขอแก้บ้อมัดคอกขอแก้ตอกนั้นมัดดิน

(พูด) หนักชุมเจ้าสิหยาบ หยาบชุมเจ้าสิสู้อยู่บ้อ ชุมเจ้าประทับอยู่บ้านเดิน ต่ออายุอยู่บ้าน
 เดิน คำโพธิ์คำไฮปล่อยสัตว์ปล่อยสิ่ง ปล่อย (ต) ผู้โหลง (ต) โพงผู้ใหญ่ ขอร้อยของพัน ชิน
 เสือผ้าแพร ให้สิ้นสุดเจ้ากรรมนายเวร ข้าวเก่าก้ำน้ำเก่ากอก ฝ้ายสืบชะดา

(ลำ) เขาจะว่าให้เป็นตอนนอนลงให้เป็นบั้นแล้ว คันทว่าเว้าจั้น ๆ ชินเข้ามั่ง ๆ

เขามาตักกันไปคนละแห่ง
 คັນว่าหยายกันไปคนละกำตักกันไปคนละที
 อ้าวคันว่าตัดไม้คนละท่อนก่อนเด้อ
 คันว่าขึ้นเทิงฟ้าดาวตึงสี่เทพเพิ่นครองก่อนเด้อ
 เหล่าทางกว้างผัดนับไม้ซูล่า
 คันว่าไปนำมิ่งของนางกะให้มัน
 คันว่าตักถ้ำกะให้พากันม
 อ้าวคันว่าตกลงสู่ให้น้องหักไม้แหงก่อนเด้อ
 คันว่าเป็นหญิงนี้เจ้าอย่าไปเข้างาย
 คันว่านางนี้เด้อไปซุดเผิกให้ได้เผิกชุมพัน
 คันว่าฮกกะหมั้นหนามสนกะผ่าน้อ
 หมากใส่คำนำเอ็นใส่หน้า
 คันว่าขวัญไปไฮ้ให้เจ้านั้นไปหาแห่นเด้อ
 คันว่าขวัญเจ้านั้นหลงทางไต้กะอยู่ไฮ้หนามคา
 คันชาวพีมเจ้าได้หยั่งคันว่าฮอดบ่อนดำ
 คันว่าหม่องคล้อยๆ กะเอาใส่สูงให้มันพอ
 คันว่าของกินนั้นกะได้ของใช้นั้นกะมีหน้า
 คันว่าเงินคำแก้วกะลั่นถุงลั่นไถ้เจ้าหนา
 คันได้ยินเสียงเอ็นเสียงเย็นๆ ให้เจ้าดำวมา
 คันว่าเสียงคอคเคอกะไปฮ้องเอาเจ้า

เขามาแบ่งกันไปคนละทางก่อนเด้อ
 คันไปกัคนละด้านหย่างเข้าคนละมุม
 แก่งค้อนคนละลำก่อน
 คันว่าให้น้องไปทางดินหม่องภูแสนหญ้า
 คันว่าสองพี่น้องคำเว้าคล่องกัน
 คันว่าไปนำขวัญของนางกะให้ได้
 คันว่าตกตมกะให้พากันคัน
 คันว่าขึ้นกกไม้ให้เจ้าแก่ขาลงแห่นนา
 คันว่าเป็นชายเจ้าอย่าไปเข้ามิด
 คันว่านางไปซุดมันให้ได้มันชุมล้าน
 ข่อยขอต้องต้อนข่อยกะขอต้องต้อย
 คันว่าหนามไม้ตีวนามของกะหย่องไป
 คันว่าขวัญไปนาให้เจ้านำไปฮ้องแห่นา
 โอ้ยคันบ่ได้แท้ๆ สองมือเจ้าได้ยืมได้
 ให้น้องคันว่าฮอดบ่อนสูงให้น้องเขี่ยเอา
 อ้าวคันว่าขึ้นและเสื่อผืนแพรเจ้ากะใส่
 คันว่าแหวนสวมก้อยกระจอนน้อยใส่หู
 คันว่าบาทและเบ็กะทางเจ้าได้ใช้จ่าย
 อ้าวคันว่าขอโทษเหตุให้ไปไถ้เอาเฮอ
 คันว่ามากินข้าวเซามีแสงจั่งดำวมาเด้อ
 (บทร้องสำนวนนางบุญทม อุสาพรหม)

(แปลความ) ถ้าหากมีขันหมาก พลุ บุหรี่มาวางตรงหน้า แล้วจึงค่อยพูดค่อยเจรจากัน พูดถึงขวัญ มิ่งและแนน ตอนนีขวัญก็อยู่ในสภาพที่ไม่ดี ขวัญมิ่งก็แขวน ขวัญแนนก็ห้อย สายหูสายตาก็มาขาด (พูด) ขวัญของท่านตอนนี้กำลังเดินทางและไปเที่ยวเล่น สิบขวัญท่านไปไม่กลับ แก้วขวัญท่านไม่มาอยู่รวมในร่างกาย ฝนตกก็ยิ่งเดินไป ฟ้าร้องก็ยิ่งวังหนี ขวัญของท่านไปตกลูกกลายเป็นคนไม่มีความสำคัญ ตกตมเป็นคนคว้าง ตกหนองน้ำควายดำนอน ไปตกหนองควายเผือกนอน ขวัญของท่านแบกค้อนสองท่อน เดินทางจากบ้านไปเอาป่าแทนบ้าน ไปเอาดาวเดือนแทนแสงได้ ไปหักเอากิ่งไม้มารองนั่ง ถ้าไม่มีเสื่อก็เอาศิระะไปชอนในป่าหญ้า เอาแพรขาวม้าปูนอน บนศิระะก็มีมดลื่น มองไปทางเท้าก็มีมดง่าม มีทั้งเหลือบ ยุง รื่นที่คอยดูดกินเลือด หรือว่าขวัญของท่านไปตัดต้นไม้ในป่าแล้วหลงทางจนกลับมาบ้านไม่ได้ ฝนตกขวัญก็กินน้ำในรอยดินที่แตกกระแหง แดดออกก็กินน้ำรอยเท้าควาย ขวัญก็เดินฝ่าฝนและน้ำแก่งก็ลอยข้ามไป ทั้งบิดามารดาท่านเป็นผู้แต่งมา แต่งทั้งหูเบื่องซ้ายแต่งทั้งตาเบื่องขวา ถ้าไปหาถนนถนนท่านก็ส่งมา ถ้าหากว่าถามแล้วผู้ป่วยจะถึงที่ตายหรือไม่ ขวัญจะเป็นเหมือนกล้วยกับปลีหรือไม่ ที่ที่เคยนั่งจะให้ เป็นหนอง ที่เคยนอนจะให้ เป็นน้ำ ถ้าไม่ล้มเทียบหมอน ถ้าไม่นอนเทียบเสื่อ ไม่ได้นอนเข้าแกน

เหมือนมะม่วงไซ้ใหม่ ขวัญท่านจะแบ่งเป็นสองฝั่งไซ้ใหม่ ขวัญหนึ่งจะไปอยู่ทุ่งนา อีกขวัญหนึ่งจะไปอยู่ที่สูง ขอให้ผิวงเห็นใจ ขอให้ชีวิตมีความสุขยืนยาวเป็นพันปี สิบปีไม่ให้แก่ แก้อภัยปีก็ให้หนึ่ง และยืนได้อย่างสง่า ขอให้ชีวิตนี้ได้ยืนเหมือนกับต้นไม้ จะเอานกกดและนกยางเป็นเครื่องสังเวทแทน ทั้งสิบพระองค์อยู่ชั้นห้า ยี่สิบพระองค์อยู่ชั้นสี่ นางธรณีอยู่ชั้นได้ขอให้ดูแล หรือว่าผู้ป่วยมีบาปมาแต่ชาติก่อน บาปทั้งนกกางเขน เเวททั้งนกคุ้ม ถ้าจะทำบุญทานิสงสังข์ส่งผลบุญให้หรือไม่ อันว่าสังฆารของคนนี่มันไม่เที่ยง มันจะสั้นเหมือนกล้วย มันจะเรียวยเหมือนปลีกล้วย ถ้าหากจะตายก็ขอให้โยนเส้นฝ้ายวันใหม่ให้จับด้วย ให้ขาดเหมือนสายบัวที่ยังมีเยื่อใยอยู่ อย่าให้ล้มเหมือนขอน อย่าให้นอนเหมือนไม้ อย่าไปกับผี อย่าหนีกับเขา (พูด) ท่านเป็นคนป่วยยืน วิญญาณและจิตใจของท่านวิ้งเวง ขอให้ขวัญท่านได้กลับเข้ามาสู่ร่างกาย ทั้งขวัญตา ขวัญหู ขวัญคาง ขวัญจิต ขวัญใจ ขวัญคอ ขวัญร่างกาย ขวัญกึ่งก้อย ขวัญท้ายทอย ขวัญเท้าทั้งซ้ายขวา ขวัญทั้งหลายเหล่านี้ไปไกลไม่เคยส่งข่าว ไม่รู้ว่าใครเอาข้าวมาปั้นและน้ำอ้อยมาหลอกล่อให้ขวัญเดินไปไกล ขวัญจึงทิ้งร่างกายออกไปและเหลือเพียงรูปร่างที่ปราศจากขวัญไว้ให้ได้ดู ทั้งพระอินทร์ พระพรหม ท่านยมบาลช่วยกันกักขังขวัญไว้หรือเปล่า เก็บขวัญไว้เพื่อลงโทษ เอาไม้ลำใหญ่มาทับ เอาเชือกมามัดคอ เอาปอมาผูกคอก เอาดอก (เชือกที่ทำจากไม้ไผ่) มามัดเท้า ถ้าขวัญถูกทำมัดไว้ก็จะขออนุญาตกับท่านแก้เชือก แก้อปอ และดอกนั้นออก (พูด) หนักเจ้าจะหอบ หยาบจะสู้หรือไม่ ขอให้พวกท่านปล่อยสัตว์ปล่อยสิ่ง รวมทั้งถวายเป็นเสื่อผ้า แพรพรรณต่างๆ ให้กับเจ้าที่เจ้าทาง เจ้ากรรมนายเวร รวมทั้งถวายเป็นข้าวแก้า น้ำแก้า กอก (กระบอก) ต่อไปก็ขอแบ่งปันให้เป็นสัดเป็นส่วน อย่าได้มากำวกำยกัน ขอให้อยู่คนเดียว ถ้ามีทุกข์หรือความเดือดร้อนจึงค่อยมาช่วย ถ้าตกน้ำก็ขอให้ช่วยงม ตกลงรูก็ขอให้เอาไม้แห่รูดึงขึ้นมา เป็นหญิงอย่าละเลยเรื่องอาหารการกิน งานบ้านงานเรือน เป็นชายก็อย่าไปทะเลาะเบาะแว้งกับคนอื่น ถ้าไปซุกเผือกก็ขอให้ได้เผือกขุมพัน ขุดมันให้ได้มันขุมล้าน แม้จะรกและมีหนามก็ขอให้ฝ่าฟันไปให้ได้ ขอให้เอาหมาก ๑ คำมาเรียก ขวัญไปไว้ก็ให้เรียกหา ขวัญไปอยู่นาก็ให้เรียกคืน ขวัญจะไปติดอยู่ที่ใดก็ขอให้เรียกเอาขวัญทั้งของกิน ของใช้ เสื้อผ้า แพรพรรณก็ต้องนำมาใส่ให้กับขวัญ ทั้งแก้วแหวนเงินทองก็ต้องจัดหาเพื่อเอามารับขวัญ ถ้าขวัญได้ยินเสียงเรียกแล้วก็ขอให้ขวัญจงกลับมา มากินข้าวกินปลาที่บ้าน มาพักเอาแรงที่บ้าน

การเรียกขวัญและสู่ขวัญด้วยบทร้องขนาดยาวมีเนื้อหาไม่แตกต่างกันมากจากบทร้องขนาดสั้น เพียงแต่รายละเอียดเพิ่มมากขึ้น เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับการเชิญขวัญ การให้สินบนเพื่อเป็นของขวัญแลกเปลี่ยนให้ขวัญกลับคืนมา การอวยพรให้ผู้ป่วยหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ และการอธิบายลักษณะต่างๆ ของขวัญในขณะที่ออกจากร่างกายไปเผชิญกับภัยอันตรายในที่ต่างๆ

จากการวิจัยพบว่า การเรียกขวัญและสู่ขวัญผู้ป่วยปรากฏ ๒ แบบ คือ บทร้องขนาดสั้นและบทร้องขนาดยาว ซึ่งแบ่งตามเวลาของการประกอบพิธี หมอเหยาบางคนใช้เวลาในขั้นตอนอื่นๆ มาก แต่ขั้นตอนการสู่ขวัญใช้การรวบรัดตัดตอนให้สั้นลง แต่หมอเหยาบางคนใช้เวลาในการเรียกขวัญและสู่ขวัญนานกว่าขั้นตอนอื่นๆ ซึ่งทำให้บทร้องตอนเรียกขวัญและสู่ขวัญมีความละเอียดเป็นพิเศษ การเรียกขวัญและสู่ขวัญเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยสร้างขวัญกำลังใจและความอบอุ่นใจให้กับผู้ป่วย เนื่องจากผู้ป่วยมีความวิตกกังวลในอาการป่วยที่เกิดขึ้น ดังนั้นกำลังใจจากบุคคลที่ใกล้ชิดและการประกอบ

พิธีกรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้อาการวิตกกังวลนั้นหายไป และทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจที่จะต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บได้เป็นอย่างดี

๔.๕. การส่งผีและการลา

การส่งผีและการลาเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการประกอบพิธีกรรมเหยา การส่งผีกลับนั้นมีหลายวิธี ได้แก่ *การตัดทางผีผ่าน* (หมอเหยาจะใช้ดาบหรือจ้าวชีวิตเป็นวงกลมล้อมรอบตัวผู้ป่วย) *การส่งกระทง* (หมอเหยาใช้กระทงที่ญาติผู้ป่วยจัดเตรียมไว้มาเวียนรอบตัวผู้ป่วยแล้วโยนทิ้งนอกบ้านหรือเอาไปทิ้งที่ทางสามแพร่ง) *การส่งเรือ* (หมอเหยานำเรือกาบกล้วยที่มีอาหารสำหรับผี เสื้อผ้า เล็บมือ เล็บเท้า เส้นผมของผู้ป่วย มาเวียนรอบตัวผู้ป่วยแล้วเอาดาบตัดกระทง แล้วให้สามีหรือญาติของผู้ป่วยเอาไปทิ้งที่ทางสามแพร่ง) *การปิดเคราะห์เฮือน* (หมอเหยาจะใช้ไม้กวาดฯ บ้านเรือนที่อาศัยของผู้ป่วยและล้างบ้านด้วยน้ำมนตร์เพื่อเป็นการปิดเสนียดจัญไรออกจากบ้าน)

หมอเหยาแต่ละคนก็มีวิธีการที่ต่างกันบางครั้งก็ใช้หลายวิธีผสมผสานกันเพื่อแสดงให้เห็นว่าได้ส่งผีให้กลับบ้านเมือง และเป็นการสร้างความพึงพอใจให้กับผีด้วยกลวิธีแบบต่างๆ เช่น การนำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยง การจัดหาที่อยู่อาศัยให้ตามสถานที่ต่างๆตามที่อยู่ของผี การให้สินบนผีด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์และเงินทอง ซึ่งเป็นการรับประกันว่าผีจะไม่กลับมาสร้างความเดือดร้อนหรือทำให้เกิดอาการเจ็บไข้ได้ป่วยอีก

การส่งผีและการลาหมอเหยาจะทำพิธีลาผีให้ผีแทน ผีเชื้อ ผีน้ำ เจ้าผีต่างๆ ซึ่งเป็นครูและร่างทรงของหมอเหยา รวมทั้งลาผู้ป่วย และญาติของผู้ป่วยที่มาร่วมในพิธีกรรม การส่งผีและการลาของหมอเหยามีลักษณะที่ไม่แตกต่างจากการลาลาของหมอลำ เมื่อทำการล่าหรือแสดงเสร็จจึ้นแล้วจะมีการล่าด้วยลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตนและกล่าวขอภัยในความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นในระหว่างการประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างหมอเหยากับผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วย ว่าการที่ได้มารักษาอาการเจ็บป่วยได้เชื่อมความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงขอให้ติดต่อกันเมื่อมีงานบุญประเพณีหรืองานมงคลและอวมงคลต่างๆ

การส่งผีให้ผีแทน ผีเชื้อ (ผีบรรพบุรุษ) ผีน้ำ ผีนา ผีป่า ฯลฯ การส่งผีเหล่านี้ต่างก็มีความสำคัญจะต้องกระทำให้ถูกต้องตามกระบวนการ ถ้ากระทำไม่ถูกต้องหรือจัดหาข้าวปลาอาหารไม่ถูกต้องกับความต้องการของผีหรือสิ่งของที่ผีต้องการไม่ครบตามจำนวน ก็อาจจะทำให้พิธีกรรมไม่สัมฤทธิ์ผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผีให้ผีแทนและผีเชื้อ (ผีบรรพบุรุษ) จะมีความสำคัญเป็นพิเศษ ในฐานะที่เป็นผีดีและมาช่วยขจัดปัดเป่าความทุกข์รวมถึงการสั่งสอนให้เกิดความสามัคคีปรองดอง เครื่องสังเวทจะต้องไม่ขาดตกบกพร่อง

ภาษาที่ใช้ในกระบวนการส่งผีและลาผีไม่ได้แสดงออกด้วยการไล่ แต่จะใช้การเกลี้ยกล่อมให้ผียอมกลับ บางครั้งก็ใช้ภาษาขีตมาเป็นสื่อโดยเนื้อหาของผญาจะมีการสั่งสอน การปลอบประโลม และการอวยพร ดนตรีที่ใช้ประกอบจะมีท่วงทำนองที่ไพเราะ และมีความเศร้าสร้อย ห่วงหาอาลัยในการจาก บางครั้งจะเป่าแคนหลายชุดสะแนแนและหลายสร้อย เพื่อความรื่นเริงบันเทิงในการ

เดินทางกลับบ้านเมืองของผี ขึ้นตอนนี้หมอเหยามักจะทำการร้ายรำด้วยการฟ้อนและเชิญชวนให้ผู้ป่วยร่วมฟ้อนด้วย เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าผีมีความพอใจในสินบนและคำสัญญาในการปฏิบัติต่อผีของผู้ป่วย จนกระทั่งยินยอมเดินทางกลับบ้านเมืองของตนเองเรียบร้อยแล้ว บทร้องตอนการส่งผีและลาผีสามารถที่จะแบ่งเป็น ๓ แบบ ตามเนื้อหา ดังนี้

แบบที่ ๑ การส่งผีและลาผีด้วยการเกลี้ยกล่อมผี

การส่งผีและลาผีด้วยการเกลี้ยกล่อมผี หมอเหยาจะใช้กลวิธีของการพูดสลับกับลำด้วยการเกลี้ยกล่อมผีให้ยอมกลับบ้านเมือง ถ้อยคำที่ใช้จะอ่อนหวาน ความว่า *โ้ย้ให้เมื่อเบ็ดดอกคู่แก้วให้เมื่อแล้วคู่คน และ โ้ย้คันว่าเมื่ออยู่บ้าน เอือนชานบ่อนแก้วอยู่เด้อ* เพื่อให้ผียินยอมออกจากร่างกายผู้ป่วยและหายจากอาการเจ็บป่วย นอกจากนี้ยังมีการให้สินบนกับผีเพื่อเป็นสิ่งของแลกเปลี่ยนให้ผีนำกลับบ้านเมือง ความว่า *ตำข้าวกกให้เจ้าเมื่อต้อนหลาน ตำข้าวสารให้เจ้าเมื่อต้อนน้อง ตำข้าวก้องให้เมื่อหมาใส่แสงฉาย และ ของกินให้แม่นปากของต้อนได้แม่นใจ*

การลาภีจะกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน ได้แก่ เจ้าปู่ เจ้าตา หลักบ้าน หลักเมือง พระพุทธ พระธรรม ความว่า *ลาพระพุทธอยู่หอคำพระธรรมอยู่หอแก้ว อ้าวลาทั้งเจ้าปู่เพิ่นกะอยู่โหนดา คันว่าลาเจ้าตาเพิ่นกะอยู่โหนดา* แสดงให้เห็นภาพสะท้อนเกี่ยวกับการผสมผสานความเชื่อแบบดั้งเดิมและพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทร้อง นอกจากนี้จะลา บิดา มารดา หมอผี หมอแคน ผู้ป่วย และ ญาติผู้ป่วย ที่เข้าร่วมพิธีกรรม ความว่า *คันว่าลาบิดาไ้มารดานั้นพ่อแม่ ลาทั้งหมอปี่นั้นมานั่งแหงน ลาทั้งหมอแคนเพิ่นมาล้อม คันว่าลานั้น้องอ่อนน้อยทั้งข้าชูคน และ ลาหมอปี่ผู้ยอแขนลาหมอแคนผู้ยอก้อย ลาทั้งผู้เล็กเด็กน้อยข่อยสิได้ตัวเมอ* โดยจะกล่าวถึงความสำนึกในบุญคุณ ถ้อยคำที่ใช้จะอ่อนหวานแกมโศกเศร้าที่จะต้องอำลาจาก หมอแคนจะเป่าลายแคนรื่นเรียงคือ ลายสุดสะแนน เพื่อส่งผีกลับ หลังจากนั้นจะเป่าแคนที่ท่วงทำนองเศร้าสร้อยคือ ลายผู้โหนดน้อยทางยาว เพื่อโน้มน้าวใจให้ผู้ร่วมพิธีกรรมทุกคนเกิดความอาลัยอาวรณ์โดยเฉพาะผู้ป่วย ดังตัวอย่าง

(พูด) มาแต่ใสกะให้เมื่อมาเลิกลาออกเด้อ กินเสร็จแล้วให้เจ้าเมื่อ คันแม่นเชื่อมั่นลายคัน
แม่นสายมันอ่อนต้อนแต่นเคือมันแซง คันแม่นเลิกจากข้างคิงนางแจ้งจ่างปาง

(ลำ) โ้ย้คันแม่นเอ้ยคันหยับตีนซ้ายเมื่อเด้อ คันแม่นหยับตีนเวเมื่อเด้อ

โ้ย้คันว่าเมื่ออยู่บ้าน

เอือนชานบ่อนแก้วอยู่เด้อ

อยู่นี่บ่แม่นถิ่นเจ้าแกนบ่แม่นแดนเจ้าอยู่

เอือนชานบ่อนเจ้าอยู่ได้

(พูด) เอ้าเมื่อเด้อเมื่อโลด

(ลำ) โ้ย้ให้เมื่อเบ็ดดอกคู่แก้วให้เมื่อแล้วคู่คน

คันผู้ฮ้ายข่อยส่งหนึคันผู้ตั้งให้อยู่ได้

โ้ย้คันแม่นเจ้าเมื่อแล้วบให้ชื่ออยู่หลัง

บให้ชื่ออยู่ข้างคิงนางให้เบาช่วง

โ้ย้คันเจ้าเมื่อฮอดบ้าน

ให้เจ้าส่งขวัญคืนมาเดอ

ของกินให้แม่นปาก

ของต้อนได้แม่นใจ

โอย๋ข่อยลิตันกกไม้บ่ให้หมาจับ
 โอย๋คันป่าจิกให้เป็นถั่งสะได้
 คันแม่หนักมีดกระบวนแล้วสมควรข่อยลาเล็ก
 อ้าวลาทั้งเจ้าปู่เพิ่นกะอยู่โหนา
 คันว่าลาบิดาให้มารดานั้นพ่อแม่
 ลาทั้งหมอแคนเพิ่นมาล้อม
 ลาแล้วเด้อพื่อน้องเอ๋

คันแม่หนักคองวังบ่ให้ปลาบ่อน
 คันของกินละเป็นเขตละได้
 ลาพระพุทธรูปคำพระธรรมอยู่หอแก้ว
 คันว่าลาเจ้าตาเพิ่นกะอยู่โหนบ้าน
 ลาทั้งหมอปี่นั้นมานั่งแ่งน
 คันว่าลานั้นอ่อนน้อยทั้งข้าชู้คน
 ข่อยสิลาเมอแล้วกลับตัวเคหัง
 (บพร้องสำนวนนางอ่อนศรี บุสะอาด)

(แปลความ) ฝึมาจากทางไหนก็ขอให้กลับทางนั้น ให้เลิกและลาออกจากร่างกายของผู้ป่วย กินอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ขอให้กลับเถิด ขอให้พากันเดินกลับไปอยู่บ้านเมืองของตนที่เคยพำนัก บ้านของผู้ป่วยและร่างกายของผู้ป่วยนี้ไม่ใช่ที่ที่ควรอยู่ของจงกลับไปบ้านเมืองของท่านเถิด ถ้าอันไหนดีจึงจะรับ ถ้าอันไหนไม่ดีก็จะไม่รับ ถ้าหากว่ากลับบ้านแล้วก็อย่าได้ทิ้งโรคภัยไข้เจ็บไว้ให้เลย เมื่อกลับถึงบ้านแล้วก็อย่าลืมส่งขวัญคืนมาด้วย สิ่งของอันใดอาหารอันใดอร่อยและดี จะจัดหาไปให้ ถ้ากลับแล้วก็จะขอทำสัญญาและแบ่งเขตแดนระหว่างผู้ป่วยกับผิอย่างชัดเจนไม่ให้เดินทางข้ามมาหากันอีก ถ้ากลับบ้านเมืองของตนเองแล้วอย่าได้กลับมาบ้านเมืองของมนุษย์อีก เพราะจะได้จัดส่งกระทงและเครื่องหวานคาวไปให้ข่อยมาได้มาเกี่ยวพันกันอีก

การลาฝึกล่าวถึงเครื่องใช้สำคัญของหมอเหยา คือ ดาบหรือจ้าว ซึ่งเป็นอาวุธที่ใช้ต่อสู้กับผี ซึ่งผีคือสัญลักษณ์ของความเจ็บป่วย หมอเหยาจะใช้ดาบหรือจ้าวตัดทางผีผ่าน ตัดกระทง ตัดฝ้าย ผูกคอผู้ป่วย (มีความเชื่อว่าเป็นผู้ผูกเอาขวัญของผู้ป่วยไว้ หมอเหยาจึงนำฝ้ายมาผูกคอผู้ป่วย และตัดฝ้ายเป็นการแก้เคล็ด) ตัดเสื้อผ้าผู้ป่วยเพื่อแบ่งให้ผี ดังนั้น การเชิญดาบหรือจ้าวกลับจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า โรคภัยไข้เจ็บของผู้ป่วยจะหายเป็นปกติ ดังตัวอย่าง

โอย๋คันว่าเบ็ดเบ็ดแล้วข่อยสิได้ลาเล็ก
 ลาทั้งพระพุทธรูปอยู่หอคำ
 ลาหมอปี่ผู้ยอแขนลาหมอแคนผู้ยอก้อย
 โอย๋มือเบื่องขวาก็ดาบดวงกล้าเมื่อแล้ว
 คันว่าหอกและจ้าวกับพริ้วดวงงามมือแล้ว
 ข่อยสิหยับดินซ้ายมือเด้อ
 ข่อยสิเมื่ออยู่บ้านเฮินชานนั้นเคยอยู่

ข่อยสิขอลาจากอี่พ่อแม่แก้ว
 ลาทั้งพระธรรมผู้เพิ่นอยู่หอแก้ว
 ลาทั้งผู้เล็กเด็กน้อยข่อยสิได้ตัวเมอ
 มือเบื่องซ้ายก็จ้าวดวงคมแล้วน้อ
 ข่อยสิมือทางตะเว็นตกนกเขานอน
 ข่อยสิหยับดินเวมือเด้อ
 ข่อยสิลาเจ้าเมอละเด้อ ซ้ำ

(บพร้องสำนวนนางปอน คำปลิว)

(แปลความ) ถ้าหากหมดสิ่งที่จะกระทำในพิธีแล้ว ข้าพเจ้าก็จะขอลา กลับ ลามาบิดา มารดาผู้อุปถัมภ์คำชู ลาพระพุทธรูป พระธรรม ลาหมอปี่ หมอแคน รวมถึงลูกหลานทุกคน ถ้าจะกลับ ก็ขอให้มือข้างขวาก็ดาบคม มือเบื่องซ้ายก็จ้าวคมกริบ ส่วนเท้าซ้ายก็ขอให้พาขวัญกลับมา ดอนนี้จะลากลับไปอยู่บ้านซึ่งเป็นที่ที่เคยอยู่

จากการวิจัยพบว่า การส่งผีและลาผีด้วยการเกลี้ยกล่อมผี จะใช้ถ้อยคำไพเราะและอ่อนหวานเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ผียอมกลับบ้านเมืองของตน การส่งผีและลาผียังปรากฏการให้สินบน เช่น ข้าวปลาอาหารและสิ่งของเครื่องใช้ เช่น แก้วแหวนเงินทอง เสื้อผ้า ให้กับผีเพื่อนำกลับไปใช้ที่เมืองผีด้วย

แบบที่ ๒ การส่งผีและลาผีด้วยการอวยพรผู้ป่วย

การส่งผีและลาผีด้วยการอวยพรผู้ป่วย มักจะปรากฏคำอวยพรให้กับผู้ป่วยเมื่อส่งผีเรียบร้อยแล้ว คำอวยพรส่วนมากจะเกี่ยวกับการขอให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ และความอยู่เย็นเป็นสุขมีอายุยืนยาว ความว่า *คันทว่าอยู่ดีมีน้เสมอมันนั้นเครือเก่าเต๋อ คันทว่าไกล้บให้ไกล้โรครภัยให้มันห่าง* เนื้อหาของการลามีลักษณะของการเปรียบเทียบและการใช้โวหารบุคลาธิษฐาน มีการกล่าวลาบุคคล สิ่งของเครื่องใช้ที่หมอเหยาใช้ในการประกอบพิธีกรรม และเครื่องกาย (เครื่องบูชา) การส่งผีและลาผีแบบนี้จะมีการใช้ท่วงทำนองลำที่เศร้าสร้อย ชวนให้เกิดความอาลัยอาวรณ์ ประกอบกับลายแคนที่หมอแคนเป่าจะใช้ *ลายผู้ไททางยาว ลายผู้ไททางสั้น และ ลายลมพัดพร้าว* สลับกันเพื่อสร้างบรรยากาศให้โศกเศร้ามากยิ่งขึ้นเพื่อให้ผู้ป่วย ญาติของผู้ป่วยเกิดความตื่นตันใจ และอาลัยต่อหมอเหยา หมอแคน คล้ายกับลักษณะการรำพันในนิราศ เหมือนกับคู่รักที่กำลังจะต้องพรากจากกัน และยังพบว่ามีการอวยชัยให้พรแก่ผู้ป่วย ดังตัวอย่าง

โอยคันทว่าบาดนี้้องสิลาฟีกกลับตัวเคหัง	ตั้งปลาสิลาวังเวินเขินไปคือฮั้ง
ทุงสิไลลาผ้าสระหนองสิลาบวก	ฮวกสิลาแม่หน้าซุมเจ้าให้อยู่ดี
น้องสิลาหมอปี่นั้นมานั่งแหงน	น้องสิลาหมอแคนพื้นมาล้อม
โอยลาทั้งเตียงตั้งนั้นปุ่นังก่อนเต๋อ	ลาทั้งเสื่อสาตปุ่นอนก่อนเต๋อ
ลากระต๊ิบข้าวน้อย ๆ ก่อนเต๋อ	ลาทั้งกระบวยค่านางน้อยสิส่งคืน
ลาทั้งขันหมากแก้วพลูพันเจ้าได้แต่ง	นางขอลาทั้งดวงดอกไม้แก่นเสนหา
มือหน้ามีข้านางหล้าสิค้อยตัวมา	ขอให้พ่อแม่ล้วนสุขล้าอยู่ช่าบายเต๋อ
	(บทร้องสำนวนนางบัวลอน นาดา)

(แปลความ) ถึงตอนนี้ก็จะขอลากลับบ้าน เหมือนกับปลาลาวังและบินไปเหมือนกับนก รุ่ง เหมือนธงจะลาจากผ้า สระและหนองน้ำจะลาจากน้ำ เหมือนลูกอ๊อดจะลาจากแม่น้ำขอให้ทุก ท่านจงอยู่ดีมีสุข ตอนนี้้องจะขอลาหมอปี่ หมอแคนผู้มาเป่าแคนเป่าให้ อีกทั้งลาเตียงตั้งที่น้องเคยได้นั่ง ลาเสื่อสาตที่เคยได้นอน ลากระต๊ิบข้าว ลากระบวยตักน้ำ ลาขันหมากขันพลูที่ท่านทั้งหลายเคยได้แต่งให้ ลาทั้งดวงดอกไม้หอมต่างๆ วันหน้าน้องอาจจะได้กลับมาหาอีกครั้ง ขอให้พ่อแม่จงอยู่สุขสบายด้วย

อ้าวคันทว่ามาฮอดแล้วแนวกระบวนสิลาเล็ก	ขอลาบิดาให้มารดานั้นพ่อแม่
ลาหมอปี่นั้นมานั่งแหงน	ลาหมอแคนพื้นมาล้อม
คันทว่าอยู่ดีมีน้เสมอมันนั้นเครือเก่าเต๋อ	คันทว่าไกล้กะให้ไกล้โรครภัยให้มันห่าง

ค้นว่ามาเป่านั้นเขาดี

ค้นมาวีนั้นเขาค่อน

(บทร้องสำนวนนางลุ่ม นาโควงศ์)

(แปลความ) เวลาของการประกอบพิธีกรรมก็มาถึงเวลาอันสมควรที่จะลาเลิกแล้ว ขอลาท่านบิดา ลาหมอปี หมอแคน ขอให้ยุติมีสุขทุกวันเวลา โรคภัยไข้เจ็บก็ขอให้ห่างไกล ขอให้ท่านนั้นหันหลังกลับบ้านเมืองของท่านด้วยเถิด

การลาผีและส่งผีที่ซับซ้อนที่มีโวหารบุคลาธิษฐาน ทำให้เกิดอารมณ์เศร้าโศกจากการลา กลับของหมอเหยา ดังตัวอย่าง

ค้นแม่น้หมัดกระบวนแล้วสมควรข่อยลาเลิก
 อ้าวลาทั้งเจ้าปู่เพื่อนกะอยู่โหน
 ค้นว่าลาบิดาให้มารดานั้นพ่อแม่
 ลาทั้งหมอแคนเพื่อนมาล้อม
 ลาแล้วแต่พี่น้องเฮ้ย
 เหมือนตั้งปลาสิไลลาน้ำคำเอ๋ยสิเอ็นสั่ง
 คำสิไกลสายสร้อยกลอยมันสิลาป่า
 ปูปลาสิลาน้ำข้าวกำสิลาหนอง
 หนองสิลาน้ำนาทามสิลาทุ่ง
 หนีมือไกลกันแล้วหัวเรือสิลาฝั่ง
 หมากข้างไกลหมากกิ่งชิงสิให้ต่อนกทา
 ดวนต้นหอมสิห่างกอไกลต้น
 ฮวกสิลาแม่น้ำอีนางน้อยให้อยู่ดี
 ดังสิลาม่อนสวนมอนสิลาจ่อ
 ข่อยสิขอลาเลิกจากไปแล้วพ่อแม่
 เมื่อแต่ฮีโพะเอ๋ย ฮีเบะเอ๋ย

ลาพระพุทธรูปคำพระธรรมอยู่หอแก้ว
 ค้นว่าลาเจ้าตาเพื่อนกะอยู่โหนบ้าน
 ลาทั้งหมอปีนั้นมานั่งแหงน
 ค้นว่าลาน้องอ่อนน้อยทั้งข้าชู้คน
 ข่อยสิลาเมอแล้วกลับตัวเคหัง
 ชั่งสิไกลลูกโตคนสิให้แอ้วนนำ
 หมาสิลาข้าวปั้นกระสันให้แอ้วนนำ
 บัวทองสิลาบึงบัวพี่ชายสิลาห้อง
 หมป่งลากระตั้นหวีสิช้นอยู่หว่างใต้
 ดอกสมังสิลาต้นฟานเอ๋ยสิลาหน้าง
 กาลิไลไก่อ้อยอ้อยสิห่างฮามสวน
 ฝนสิลาฟ้าปูปลาสิลาบวก
 ปลีสิลากล้วยควายบักตู่สิลาทุ่ง
 ปอสิลาเชือกอ้อมควายนั้นค้อยอยู่ดี
 ภายหน้ามาใหม่พ้อขอเจ้าอยู่สบาย

(บทร้องสำนวนนางกองสี คำชนะ)

(แปลความ) ถ้าจบกระบวนการของพิธีกรรมแล้วก็สมควรที่ข้าพเจ้าจะได้ลาเลิก ลาทั้งพระพุทธรูปที่อยู่หอคำ ลาทั้งพระธรรมที่อยู่หอแก้ว ลาทั้งเจ้าปู่ที่อยู่หวนา ลาทั้งเจ้าตาที่อยู่หวนบ้าน (ทิศเหนือหรือทิศตะวันออกของหมู่บ้าน) ลาทั้งพ่อแม่ หมอปี หมอแคน และญาติพี่น้องทุกคนที่มา ร่วมงานพิธีกรรม ข้าพเจ้าจะขอลากลับบ้าน การลาจากครั้งนี้เหมือนกับปลาจะไกลจากน้ำ ลูกตุ้ม จะลาจากตาชั่ง ลูกจะร้องไห้หาแม่ ทองคำจะลาจากสร้อย หัวกลอยจะลาจากป่า หมากจะร้องไห้ที่ได้ ลากจากปั้นข้าวเหนียว ปูปลาจะลาจากน้ำ ข้าวเหนียวดำจะลาจากหนอง บัวทองจะลาจากบึงพี่ชาย ก็ลาจากห้อง หนองจะลาน้ำ นาบุงนาทามจะลาทุ่ง เส้นผมลาท่ายทอยคนตีระลั่นหวีจะไป ซ่อนอยู่ตรงไหน นับวันที่จะลาจากกันแล้วหัวเรือก็จะอาลาจากชายฝั่ง ดอกไม้ป่าจะลาจากต้นละมั่งก็ จะลาจากดาช่ายของนายพราน ลูกข้างจะลาจากต้นดาช่ายดักก็จะลาจากนกกระทา กาก็จะลาไก่อ้อยอ้อยจะลาจากสวน ดอกลำตวลก็จะลาจากต้น ฝนจะลาจากท้องฟ้าปูปลาก็จะลาห้วย ลูกอืด

จะลาจากแม่น้ำขอให้น้องจงอยู่ดีมีสุข หัวปลีจะลาจากต้นกล้วยควายตัวผู้ก็จะลาทุ่งนา กระดังจะลาจากสวนม่อน ตัวม่อนก็จะลาจากจ่อ (กระดังที่ใช้ฟักลูกอ่อนเลี้ยงม่อน) ปอกก็จะลาจากเชือกขอให้ควายจงอยู่ดีมีสุข ข้าพเจ้าจะขอลาไปแล้วนะพ่อแม่ ภายหน้าต่อไปก็จะขอกลับมาพบกันอีกขอให้ท่านจงอยู่ดีมีสุข กลับแล้วนะพ่อเอ๋ยแม่เอ๋ย

จากการวิจัยพบว่า เนื้อหาของการส่งผีและลาผีในบทร้องประกอบการเหยามีลักษณะที่คล้ายกัน โดยเฉพาะการอำลาเครื่องคาย ได้แก่ หมาก พลุ บุหรี่และดอกไม้ การอำลาเครื่องใช้ ได้แก่ ดาบหรือง้าว เตียงตั้ง ชันน้ำ กระตืบข้าว ชันน้ำ เป็นต้น นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจคือ มีการลาพระพุทธรูปซึ่งเป็นสิ่งสักการะและเคารพของชาวบ้าน โดยชาวผู้ไทจะยกหิ้งพระไว้ในบ้าน เมื่อมีการประกอบพิธีเหยาแต่ละครั้งจะต้องมีการคอบ (บอกกล่าว) กับหิ้งพระด้วย เพราะถ้าหากไม่บอกกล่าวหมอเหยามีความเชื่อว่าพิธีกรรมจะดำเนินไปไม่สำเร็จ ดังนั้นเมื่อเวลาประกอบพิธีกรรมเหยาเสร็จแล้วจะต้องทำการคอบลา (บอกกล่าวอำลา) รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ของหมู่บ้านด้วย เช่น ปู่ตาและหลักบ้าน เพราะการบอกกล่าวกับสิ่งเหล่านี้ถือเป็นการเคารพสถานที่และเป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการประกอบพิธีกรรมให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี นอกจากการกล่าวลาแล้วยังมีการกล่าวอวยพรให้ผู้ป่วยหายจากโรคร้ายที่เป็นอยู่และอวยพรให้กับคนอื่นๆ ด้วย

สรุป โครงสร้างทั้ง ๕ ขั้นตอนของบทร้องประกอบการเหยามีส่วนประกอบสำคัญคือ ภาษา ซึ่งมีการใช้ถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานโวหารต่างๆ รวมถึงสัญลักษณ์ และท่วงทำนองของดนตรี โดยเฉพาะ “ลำผู้ไท” ซึ่งเป็นดนตรีเฉพาะกลุ่ม มีลักษณะท่วงทำนองที่เนิบช้า อ่อนหวาน บางครั้งมีท่วงทำนองสนุกสนานและรื่นเริง จึงเป็นส่วนสำคัญที่นำไปสู่สัมฤทธิ์ผลในการรักษาโรค